

ROSEMARY SULLIVAN

STALINOVA DCERA

Výjimečný a bouřlivý život
Světliny Allilujevové

motto životopis

Stalinova dcera

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.motto.cz
www.albatrosmedia.cz

Rosemary Sullivanová
Stalinova dcera – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2017

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS MEDIA a.s.

ROSEMARY SULLIVANOVÁ

STALINOVA DCERA

Výjimečný a bouřlivý život
Světliny Allilujevové

Praha 2017

Přeložil Jiří Kobělka

Věnováno mé matce
Leanore Marjorii Guthrieové-Sullivanové

Obsah

<i>Genealogická tabulka Džugašviliových</i>	10
<i>Genealogická tabulka Allilujevových</i>	11
<i>Slovo na úvod</i>	13

<i>Prolog</i>	Emigrace.	17
---------------	-------------------	----

DÍL 1: Kremelská léta

<i>Kapitola 1</i>	Ono prosluněné místo.	27
<i>Kapitola 2</i>	Dítě bez matky	48
<i>Kapitola 3</i>	Paní domu a venkovan	62
<i>Kapitola 4</i>	Teror	76
<i>Kapitola 5</i>	Začarovaný kruh tajností a lží.	88
<i>Kapitola 6</i>	Milostný příběh	101
<i>Kapitola 7</i>	Židovská svatba.	116
<i>Kapitola 8</i>	Boj proti kosmopolitismu	126
<i>Kapitola 9</i>	Klid před bouří	141
<i>Kapitola 10</i>	Smrt vůdce	157

DÍL 2: Sovětská realita

<i>Kapitola 11</i>	Duchové se vracejí.	171
<i>Kapitola 12</i>	Generalissimova dcera	186

<i>Kapitola 13</i>	Doba po „tání“	197
<i>Kapitola 14</i>	Laskavý bráhman	209
<i>Kapitola 15</i>	Na březích Gangy.....	223

DÍL 3: Útěk do Ameriky

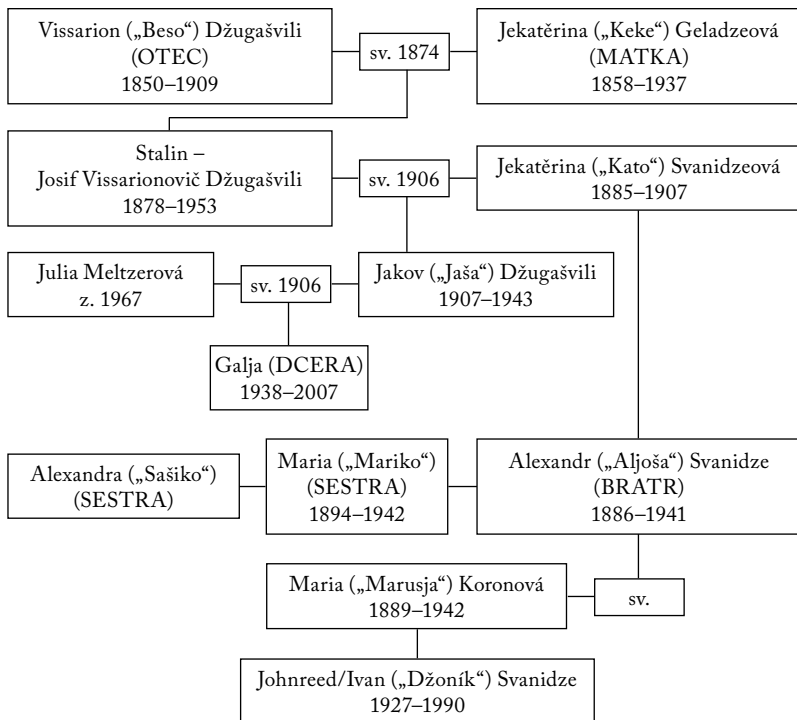
<i>Kapitola 16</i>	Italská komická opera	237
<i>Kapitola 17</i>	Diplomatický mumraj	246
<i>Kapitola 18</i>	Advokáti v plné práci	255
<i>Kapitola 19</i>	Přílet	267
<i>Kapitola 20</i>	Tajuplná postava	275
<i>Kapitola 21</i>	Dopisy přáteli	286
<i>Kapitola 22</i>	Kruté odmítnutí	294
<i>Kapitola 23</i>	Jen jeden rok	310
<i>Kapitola 24</i>	Fiasko v Taliesinu	324
<i>Kapitola 25</i>	Černohorská dvořanka	338
<i>Kapitola 26</i>	Stalinova dcera seká trávu.....	353
<i>Kapitola 27</i>	Práškač KGB.	367
<i>Kapitola 28</i>	Lana Petersová, americká občanka	379
<i>Kapitola 29</i>	Moderní džungle svobody.....	393

DÍL 4: Přivykání životu na Západě

<i>Kapitola 30</i>	Chaucer Road	405
<i>Kapitola 31</i>	Zpátky v SSSR	419
<i>Kapitola 32</i>	Tbiliské intermezzo	433
<i>Kapitola 33</i>	Americká realita	451
<i>Kapitola 34</i>	„Když chceš spáchat sebevraždu, nikdy si neber úzkou sukni“	463
<i>Kapitola 35</i>	Propána, oni se ani trochu nezměnili	478
<i>Kapitola 36</i>	Poslední návrat	485

Poděkování.....	498
Seznam postav	501
Prameny	512
Poznámky.....	514
Literatura	554
Seznam ilustrací.....	561
Rejstřík.....	564

GENEALOGICKÁ TABULKA DŽUGAŠVILIOVÝCH

Slovo na úvod

Jaké asi bylo narodit se jako Stalinova dcera, celý život na sobě nést tíhu tohoto jména a nikdy se od něj neoprostit? Stalin byl v SSSR téměř mytickou postavou. Byl to *vožd'*, nejvyšší vůdce, který udělal ze Sovětského svazu supervelmoc a vyhrál válku proti nacistům. Pro miliony jeho sovětských obětí však byl zároveň mužem zodpovědným za hrůzovládu a nechvalně proslulý gulag. Na Západě ho demonizovali jako jednoho z nejbrutálnějších diktátorů světa. I kdyby se tedy Světlana Allilujevová snažila sebevíc, ze Stalinova stínu by nikdy nemohla vystoupit. Ona sama si ostatně posteskla: „Kamkoliv se vydám, ať je to do Austrálie nebo na nějaký ostrov, vždy budu politickou zajatkyní otcova jména.“¹

Její život v SSSR byl nepředstavitelně bolestný. Matka Naděžda Allilujevová spáchala sebevraždu, když bylo Světlaně pouhých šest a půl roku. Během Velké čistky koncem 30. let Stalin neušetřil ani vlastní rodinu. Světlanina milovaná teta Maria a strýček Alexandr Svanidze, švagrová a bratr Stalinovy první manželky, byli zatčeni a popraveni jako nepřátelé lidu; jejich syn Džoník, Světlanin kamarád z dětství, zmizel. Popravě neunikl ani strýc Stanislav Redens, manžel Anny, Světlaniny tety z matčiny strany. Strýc Pavel, bratr její matky, zemřel na infarkt způsobený šokem. A právě když Allilujevová dovršila sedmnáct let, nechal Stalin poslat její první lásku Alexeje Kaplera na deset let do gulagu. V roce 1943 jí nacisté zabili v zajateckém táboře nevlastního bratra Jakova. V letech 1947 a 1948, během vlny represí

známé jako boj proti kosmopolitismu byly její teta z matčiny strany Anna a vdova po Pavlovi Žeňa odsouzeny k sedmi letům samovazby. Ženina dcera Kyra byla rovněž vězněna a pak uprchla do exilu.

Tragédie pokračovaly i po otcově smrti v roce 1953. Světlanin starší bratr Vasilij byl zatčen a v roce 1962 se upil k smrti. Její literární přátelé z poloviny 60. let putovali do táborů nucených prací. A když Světlana konečně našla klid v láskyplném vztahu s mužem jménem Braješ Singh, úřady jí odepřely právo si ho vzít a teprve po jeho smrti jí oficiálně umožnily odvézt jeho popel do Indie.

V polovině svého života, ve věku jednačtyřiceti let, se Světlana Allilujevová z náhlého popudu rozhodla uprchnout ze země. Šestého března 1967 ve večerních hodinách vstoupila na americké velvyslanectví v Dillí a požádala o azyl. Tento krok chápala jako únik před minulostí a zároveň hledání svobody, jež jí byla v Sovětském svazu upřena, protože se k ní tam prý chovali jako ke státnímu majetku. Americké ministerstvo zahraničí jí zpočátku odmítalo umožnit vstup na americké území s odůvodněním, že její útěk by destabilizoval vztahy se Sověty. Allilujevová tedy musela čekat ve Švýcarsku, než jí diplomaté najdou zemi, která ji přijme.

Když jí byl konečně umožněn vstup do Spojených států na turistické vízum, přivítali ji Američané jako nejslavnější přeběhlci, která kdy opustila SSSR. Zakrátko se stala milionářkou – za paměti s názvem *Twenty Letters to a Friend* (česky *Dvacet dopisů příteli*, 2010; *Paměti Stalinovy dcery*, 2010), které napsala v roce 1963 a jejichž rukopis vyvezla ze Sovětského svazu, obdržela zálohu ve výši 1,5 milionu dolarů. S penězi však příliš zacházet neuměla; mnoho jich rozdala a o zbytek brzy přišla kvůli machinacím Olgivanny Wrightové, vdovy po Franku Lloydovi Wrightovi, která ji vlákala do manželství s Wesleyem Petersem, hlavním architektem Wrightovy nadace Taliesin. V pětačtyřiceti letech se jí narodila dcera Olga Petersová, která jí poskytla útěchu. Při útěku ze Sovětského svazu totiž Allilujevová opustila jedenadvacetiletého syna Josifa a šestnáctiletou dceru Káťu a intriky KGB jí následujících patnáct let bránily v kontaktu s nimi.

V těžké situaci jí pomáhal lakonický humor. Dokázala například prohlásit: „Už jsem ztratila onu příjemnou iluzi, že se mohu zbavit nálepky ‚Stalinova dcera‘... Svého osudu člověk litovat nemůže, i když já osobně lituji, že si matka nevzala tesaře.“² Většinu z čtyřiačtyřiceti let strávených na Západě prožila jako kočovník: více než třicetkrát se přestěhovala, a dokonce nakrátko uprchla zpět do Sovětského svazu.

Označovali ji za labilní osobu. Historik Robert Tucker poznamenal, že „navzdory všemu se v jistém smyslu podobala otcí“.³ Přesto je až ohromující, jak *málo* svého otce připomínala. Nevyznávala násilí. Měla v sobě odolnost člověka zvyklého riskovat, vůli k životu a nečekaný optimismus, přestože brutalita dvacátého století zasáhla její život nejdrásavějším představitelným způsobem a dala jí zakusit temnou stránku lidské existence, se kterou se málokdo v životě setká. Ocitla se v soukolí dvou světů poznamenaných studenou válkou, uprostřed mocenských bojů mezi Východem a Západem, přičemž ani jedna strana jí neukázala přívětivou tvář. Musela se zdlouhavě učit, jak funguje Západ. Proces její osvěty byl fascinující, ale často i smutný.

Otcovu osobnost vysvětlovala Allilujevová stejně obtížně jako kdokoliv jiný. Její postoj ke Stalinovi byl paradoxní. Jednoznačně odmítala jeho zločiny, ale zároveň to pro ni byl otec, kterého z dětských vzpomínek znala jako milující bytost – až do určité chvíle. Jen s částečným úspěchem se snažila pochopit, co ho motivovalo k tak brutální politice. „Nevěřím, že někdy trpěl výčitkami svědomí; podle mě je nikdy nezažil. Také však nebyl šťastný, neboť své touhy naplnil tím, že mnoho lidí zabil, další rozdrtil a pro některé byl předmětem obdivu.“⁴

Allilujevová však jedním dechem varovala, že by bylo vážnou chybou zjednodušovat jeho osobnost a dělat z něj pouhého netvora. Otázka zní, jak politický systém, jehož výsledkem jsou dějiny plné krutosti a hrůz, ovlivňuje soukromý život člověka. Světlana Allilujevová vždy trvala na tom, že její otec nikdy nejednal sám. Měl tisíce kompliců.

Světlana Allilujevová si představovala, že si na Západě dokáže vybudovat nový život jako spisovatelka a najde si někoho, s kým by ho mohla společně žít. Navzdory statečnému úsilí v ní nakonec převládl pocit, že se jí to nepodařilo, i když ostatní si tím nejsou tak jistí. Úžasné je už to, že vůbec přežila.

Prolog

Emigrace

Šestého března 1967 v sedm hodin večer přijel k otevřené bráně Amerického velvyslanectví na třídě Šántipát v Dillí taxík. Vjel do objektu a za bedlivého dohledu indické policejní stráže pomalu pokračoval po kruhové příjezdové cestě. Pasažérka na zadním sedadle se dívala na velké okrasné jezírko, jehož hladina působila v ubývajícím světle uklidňujícím dojmem. Mezi proudy vody tryskajícími z hladiny stále proplouvalo několik kachen a hus. Vnější zdi velvyslanectví byly postaveny z perforovaných betonových tvárnic, což budově propůjčovalo lehký a vzdušný ráz. Ženě v taxíku neuniklo, jak hodně se tato stavba liší od fádne institucionální sovětské ambasády, ze které před chvílí odjela. Tak tohle je ta Amerika.

Světlana Allilujevová vyšla po širokém schodišti a zadívala se na znak s americkým orlem, vyleptaný do skleněných dveří. Všechna důležitá rozhodnutí svého života udělala překotně. Bylo jí jasné, že jakmile překročí tento práh, její dosavadní život zmizí v nenávratnu. Vůbec nepochybovala o tom, že se na její hlavu záhy snese hněv Kremlu. Cítila vzdor. Cítila zděšení. Právě učinila nejzávažnější životní rozhodnutí; věděla, odkud prchá, ale netušila do čeho. Přesto neváhala. Sevřela malý kufřík, který držela v ruce, a zazvonila na zvonek.

Dveře jí otevřel Danny Wall, příslušník námořní pěchoty, který měl právě strážní službu. Prohlédl si drobnou ženu stojící před ním. Byla středního věku, hezky oblečená, ale nevýrazná. Už už se jí chystal říct, že velvyslanectví je zavřené, ale ona mu v tu chvíli podala svůj

pas. Wall zbledl jako stěna. Zamkl za ženou dveře a odvedl ji do malé vedlejší místnosti. Nato zatelefonoval Robertu Rayleovi, druhému tajemníkovi ambasády, který měl na starosti zběhy-emigranty. Rayle byl právě mimo budovu, ale když po pár minutách zavolal zpátky, sdělil mu Wall tajný kód, z něhož vyplývalo, že se na ambasádě objevil sovětský emigrant. Bylo to to poslední, čeho by se Rayle v tento klidný pondělní večer v indickém hlavním městě nadál.

Když v 19.25 dorazil na ambasádu, uvedli ho do místnosti, kde právě jakási žena rozmlouvala s konzulem Georgem Hueym. Po jeho příchodu se k němu otočila a téměř bez úvodu mu řekla: „Nejspíš tomu nebudete věřit, ale já jsem Stalinova dcera.“¹

Rayle se zadíval na rezervovanou atraktivní ženu s měděnými vlasy a bledě zelenýma očima, která jeho pohled opětovala. Do obrazu Stalinovy dcery mu tato žena nezapadala, ačkoliv sám netušil, jak si vlastně Stalinovu dceru představuje. Podala mu sovětský pas a on na něm letmým pohledem zachytil jméno: občanka Světlana Josifovna Allilujevová. „Josifovna“ bylo správné patronymum (rusky otčestvo), které znamenalo „Josifova dcera“. Rayle začal v duchu zvažovat možnosti. Žena mohla být figurkou nastrčenou Sověty, mohla být špiónkou, ale také mohla být šílená. George Huey se zmateně zeptal: „Takže vy tvrdíte, že vaším otcem byl Stalin? *T'en Stalin?*“²

Jako úředník zodpovědný za zběhy ze sovětského bloku musel Rayle mimo jiné ověřovat jejich totožnost a pravost jejich výpovědí. Po krátkém rozhovoru se tedy omluvil a zamířil do komunikačního centra velvyslanectví, odkud poslal na washingtonské ústředí telegram se žádostí o všechny spisy na jméno Světlana Josifovna Allilujevová. Odpověď přišla už za hodinu: „Žádné stopy.“ Ústředí o této ženě vůbec nic nevědělo – CIA, FBI ani ministerstvo zahraničí na ni nevedly žádný spis. Americká vláda ani nevěděla, že Stalin vůbec nějakou dceru *měl*.³

Během čekání na odpověď z Washingtonu podrobil Rayle Světlanu výslechu. Jak se vůbec ocitla v Indii? Žena tvrdila, že ze SSSR odcestovala 19. prosince kvůli soukromému obřadu. Sovětská vláda jí vydala zvláštní povolení odjet do Indie a rozprášit popel jejího

„manžela“ Braješe Singha do řeky Gangy – v souladu s hinduistickou tradicí to měla učinit v jeho rodné vesnici Kalakankar ve státě Uttarpradéš. Světlana trpce dodala, že jelikož byl Singh cizinec, předseda Rady ministrů Alexej Kosygin osobně zamítl její žádost, aby se za něj směla provdat, avšak po Singhově smrti dostala povolení odvézt jeho popel do Indie. Během tří měsíců, které zde strávila, si tuto zemi zamilovala a požádala o svolení v ní zůstat. I tato žádost však byla zamítnuta. „Kreml mě pokládá za státní majetek,“ komentovala to znechuceně. „Jsem Stalinova dcera!“ Indická vláda jí prý na základě sovětského tlaku odmítla prodloužit vízum. Byla otrávená tím, že se k ní chovají jako k „národní relikvii“. Do SSSR se vrátit nehodlala. Pevně pohlédla Rayleovi do očí a prohlásila, že přišla na velvyslanectví požádat americkou vládu o politický azyl.⁴

Rayle zatím věděl s určitostí jen to, že tato navýsost klidná žena svým slovům opravdu věří. Okamžitě pochopil, že pokud je její příběh pravdivý, bude to mít politické důsledky. Je-li to vskutku Stalinova dcera, pak patří k sovětské *smetánce*. Její emigrace by byla tvrdou psychologickou ránou pro sovětskou vládu, která by jistě vynaložila maximální úsilí, aby ji dostala zpět. Americké velvyslanectví by se pak ocitlo v epicentru politické bouře.⁵

Rayle si zachoval podezíravý přístup. Zeptal se ženy, proč se nejmenuje po otci Stalinová nebo Džugašviliová. Žena mu vysvětlila, že si v roce 1957 nechala změnit příjmení ze Stalinové na Allilujevovou, což bylo dívčí jméno její matky Naděždy – každý sovětský občan prý má na takový krok právo.

Rayle se ženy dotázal, kde až dosud bydlela. „V domě pro hosty sovětského velvyslanectví,“ odpověděla – tedy pouhých několik set metrů odtud. „A jak se vám podařilo nepozorovaně ujet?“ vyzvídal Rayle. „Právě pořádají obrovskou recepci pro sovětskou vojenskou delegaci a ostatní slaví Mezinárodní den žen,“ odvětila žena. Další otázka zněla, za jak dlouho si její nepřítomnosti v domě pro hosty někdo všimne. „Mám k dispozici zhruba čtyři hodiny,“ vysvětlila Allilujevová, „protože tam teď budou všichni opilí. Ale očekávají mě v domě T. N. Kaula, bývalého indického velvyslance v SSSR.“

Náhle jako by propadla panice. „Musím zavolat jeho dceři Preeti, aby věděla, že nepřijdu.“⁶

Pro Raylea to byl malý test. „Dobrá,“ odvětil, „zavolám vám tam.“ Vyhledal číslo, vytočil ho, podal ženě sluchátko a poslouchal, jak vysvětluje T. N. Kaulovi a jeho dceři, že ji bolí hlava, takže na večeri nepřijede. Na závěr se s oběma láskyplně rozloučila.⁷

Nakonec Rayleovi podala ohmataný stoh papírů. Byl to ruský psaný rukopis s názvem *Dvacet dopisů příteli*, podepsaný jejím jménem. Žena vysvětlila, že jsou to její memoáry – vzpomínky na dětství prožité v Kremlu. Velvyslanec Kaul, s nímž se Allilujevová a Braješ Singh v Moskvě sprátelili, loni v lednu bezpečně vyvezl rukopis ze SSSR a ihned po jejím příjezdu do Indie jí ho vrátil. Byla to úžasná zpráva: Stalinova dcera napsala knihu. Co v ní asi odhaluje o svém otci? Rayle se zeptal, jestli si může pořídit kopii, a ona souhlasila.

Nakonec podle jeho pokynů sepsala oficiální žádost o politický azyl ve Spojených státech a podepsala ji. Když ji Rayle varoval, že jí v současné situaci nemůže udělení azylu s jistotou přislíbit, projevila Světlana politickou bystrost. Odpověděla, že „pokud jí nemohou nebo nechťejí pomoci Spojené státy, určitě to neudělá ani žádná jiná země se zastoupením v Indii“. Byla odhodlaná nevrátit se do SSSR a její jedinou alternativou by bylo sdělit svůj příběh „v úplnosti a otevřeně“ novinářům a doufat, že si v Indii a ve Spojených státech získá veřejnou podporu.⁸ Odmítnutí ochránit Stalinovu dceru by ve Spojených státech jistě nepůsobilo dobře. Světlana zkrátka chápala, jak funguje politická manipulace. Měla s ní celoživotní zkušenosti.

Rayle ji zavedl do místnosti v prvním patře, podal jí šálek čaje a navrhl, ať sepiše prohlášení – krátký životopis s vysvětlením, proč se rozhodla opustit vlast. Poté se znovu omluvil, protože se prý musí poradit s nadřízenými.

Americký velvyslanec Chester Bowles ležel toho večera nemocný v posteli, takže se Rayle se šéfem tamní pobočky CIA vypravili pěšky do jeho domu. Velvyslanec Bowles později přiznal, že se nechťel se Světlanou osobně setkat kvůli riziku, že jde o pouhou psychopatku. V domě byl rovněž přítomen Bowlesův zvláštní asistent

Richard Celeste, a tak mohli všichni prodiskutovat vzniklou krizi. Rayle a jeho nadřízení si uvědomovali, že sovětská strana odhalí Světlanino zmizení dříve, než se jim podaří ověřit v Dillí její věrohodnost. Bowles byl přesvědčený, že Sovětský svaz má na indickou vládu obrovský vliv, poněvadž Indům dodává vojenské vybavení, takže až zjistí, že Světlana pobývá na americkém velvyslanectví, Indové budou naléhat na její vyhoštění. A ambasáda ji pak bude muset z Indie odvézt.

Ve 21.40 byl na washingtonské ústředí odeslán další bleskový telegram s podrobnějším hlášením.⁹ Konstatovalo se v něm, že Světlaně zbývají čtyři hodiny, než si na sovětské ambasádě všimnou její nepřítomnosti. Zpráva končila slovy: „Nestanovíte-li jinak, pokusíme se Světlanu dostat do Říma linkou 751 společnosti Qantas, která odlétá z Dillí v 19.45 UTC (01.15 místního času).“ O jedenáct minut později potvrdil Washington příjem telegramu.¹⁰

Muži rozebírali jednotlivé možnosti. Mohli by Světlaně odepřít pomoc a vyzvat ji, ať se vrátí na sovětskou ambasádu, kde si zatím jejího zmizení pravděpodobně nevšimli. Ona jim však dala jasně najevo, že by se v takovém případě obrátila se svým příběhem na mezinárodní tisk. Mohli by ji ponechat v Rooseveltově domě (budově velvyslanectví) nebo v kancelářství, informovat Indý, že požádala o azyl ve Spojených státech, a čekat na rozhodnutí soudu. Tato možnost však obnášela riziko, že se indická vláda pokusí dostat Světlanu zpátky silou. Třetí variantou pak bylo pokusit se Světlanu tajně propašovat z Indie. Ani jedna možnost se mužům příliš nezamlouvala.

Rozhodujícím faktorem byla skutečnost, že Světlana měla u sebe sovětský pas. To bylo nevídané. Sovětským občanům cestujícím do zahraničí se pasy vždy zabavovaly a vracely se jim až při nástupu do letadla směřujícího domů. Toho odpoledne však sovětský velvyslanec v Indii I. A. Benediktov uspořádal pro Světlanu oběd na rozloučenou. Ten se nesl v pochmurné atmosféře. Velvyslanec byl na Světlanu naštvaný, protože se stále neměla k odletu z Indie a výrazně překročila měsíční lhůtu, na kterou měla vydané vízum – a Moskva nyní důrazně naléhala na její návrat. Světlana svým počínáním ohrožo-

vala jeho kariéru. Osmého března měla nastoupit do letadla a vrátit se do Moskvy.

„Ale jestli musím odjet,“ řekla velvyslanci, „kde je můj pas?“ Benediktov se obrátil k pobočníkovi a zavrčel: „Dejte jí ho.“¹¹ Zde Světlana ukázala, že je skutečně Stalinovou dcerou. Když něco chtěla, nenechala se odbýt. Benediktov se vydáním pasu dopustil obrovské chyby, za kterou měl později zaplatit. Pro Sověty byla Světlana nejvýznamnější osobností, která kdy emigrovala ze SSSR.

Chester Bowles dospěl na lůžku k rozhodnutí. Protože má Světlana v pořádku indické dokumenty a disponuje ruským pasem, může otevřeně a právoplatně odcestovat z Indie. Nařídil tedy, aby jí dali do pasu americké turistické vízum typu B-2, které se po šesti měsících muselo obnovit, a rovnou se zeptal Boba Raylea, jestli ji odveze z Indie. Rayle souhlasil. Muži se vrátili na ambasádu.¹²

Bylo 23.15. Během příprav na cestu na letiště se Rayle otočil ke Světlaně. „Jste plně srozuměna s tím, co děláte? Pálíte za sebou všechny mosty.“ Požádal ji, aby si všechno pečlivě rozmyslela. Světlana mu odpověděla, že času na přemýšlení už měla spoustu. Rayle jí tedy předal 1 500 dolarů z fondu na krytí aktuálních potřeb; tyto peníze jí měly usnadnit první dny po příletu do Spojených států.

Nato zavolal své ženě Ramoně a požádal ji, ať mu sbalí věci na několikadenní cestu a za hodinu na něj čeká na letišti Pálam. Neřekl jí, kam má namířeno. Vypravil se na pobočku společnosti Qantas Airlines a zakoupil tam dvě otevřené letenky první třídy do Spojených států s mezipřistáním v Římě. Zanedlouho se připojil k ostatním Američanům na letišti – v tu chvíli se už v relativně opuštěné odletové hale pohybovalo nejméně deset zaměstnanců velvyslanectví, avšak jen dva z nich seděli přímo se Světlanou.¹³

Světlana bez problémů prošla indickou celní a pasovou kontrolou, a protože měla platné indické výstupní vízum i americké turistické vízum, mohla se připojit k Rayleovi v salonku mezinárodních odletů. Když se jí Rayle zeptal, jestli je nervózní, odpověděla s úšklebkem: „Vůbec ne.“ Tato reakce pro ni byla typická. Světlana byla srdcem hazardní hráčka. Celý život dělala závažná rozhodnutí výhradně

z náhlého popudu a pak s téměř lehkomyšlnou bezstarostností snášela následky. Vždy tvrdila, že jejím oblíbeným Dostojevského románem je *Hráč*.

Rayle se sice tvářil nevzrušeně, ale uvnitř prožíval hlubokou úzkost. Byl přesvědčený, že sotva se Sověti dozvědí o jejím zmizení, budou trvat na vydání. A pokud ji najdou na letišti, indická policie ji zatkne a on s tím nic nenadělá. Měl pocit, že takový scénář by měl pro Světlanu vážné následky. Ve starém stalinistickém systému by ji čekala poprava, avšak její otec byl už čtrnáct let mrtvý. I současná sovětská vláda nicméně zaujímala k emigrantům tvrdý postoj a vězení se nikdy nedalo vyloučit. Rayle musel mít také na paměti nedávné procesy se spisovateli Andrejem Siňavským a Julijem Danielelem. Ti byli v roce 1966 posláni do pracovních táborů za „protisovětské“ psaní a oba ve vyhnanství strádali dodnes. Veřejný proces se Světlanou by Kreml zřejmě neriskoval, ale mohl by ji „uklidit“ do temných zákoutí některé psychiatrické léčebny. To si bezpochyby uvědomovala i sama Světlana. Siňavskij byl jejím důvěrným přítelem. Každopádně věděla, že v případě zatčení by se už nikdy nedostala ze Sovětského svazu.

Letadlo společnosti Qantas, které mělo dál pokračovat do Říma, sice dosedlo načas, avšak Rayleova úleva se záhy proměnila v úlek, když uslyšel hlášení, že odlet do Říma bude opožděn. Stroj prý má jakési mechanické potíže. Rayle s Allilujevovou tedy seděli v odletovém salonku a počítali nejprve minuty a poté i hodiny. Ve snaze uvolnit sílící napětí se Rayle pravidelně zvedal a kontroloval příletové tabule. Věděl, že v pět hodin ráno přilétá pravidelná linka Aeroflotu z Moskvy a že ze sovětské ambasády sem vždy vyšlou početnou delegaci, která má přivítat diplomatické kurýry a nejrůznější hodnostáře. Zaměstnanci Aeroflotu už začínali otevírat přepážku. Konečně byl ohlášen čas odletu do Říma a ve 2.45 se letoun společnosti Qantas odlepil od země.

Když už byli Rayle se Světlanou bezpečně ve vzduchu, dorazil na americké velvyslanectví v Dillí telegram o *uprchlici*. Donald Jameson, který působil jako styčný důstojník CIA na ministerstvu zahraničí, informoval o situaci náměstka ministra Foye Kohlera. Kohlerova

reakce byla zarážející. „Vyřidte jim, ať tu ženskou vyhodí z ambasády,“ zahřímal. „Vůbec jí nepomáhejte.“ Kohler v nedávné době působil jako americký velvyslanec v SSSR a byl přesvědčený, že on osobně zahájil oteplování ve vztazích se Sověty. O emigraci Stalinovy dcery rozhodně nestál, zvlášť kdyby se časově shodovala s padesátým výročím Říjnové revoluce. Když si zaměstnanci ambasády přečetli depeši odmítající Světlaninu žádost o azyl, odpověděli: „Je pozdě. Už odjeli. Jsou na cestě do Říma.“¹⁴

Zaměstnanci si však neověřili status letu 751. Kdyby bývali zjistili, že Allilujevová s Raylem už skoro dvě hodiny sedí v letištním salonku a lze je ještě odvolat, Světlana by putovala zpět na velvyslanectví, odkud by ji vzápětí „vykopli“. Celý její následující život by se pak odvíjel úplně jinak. Světlanin život však vždy visel na vlásku a jen náhoda či osud ho vysílaly tím či oním směrem. Ona sama se nakonec začala označovat za „cikánku“. Stalinova dcera, žena žijící navěky ve stínu otcova jména, nikdy neměla nalézt bezpečný přístav.

DÍL 1

Kremelská léta

Kapitola 1

Ono prosluněné místo

Rodinná fotografie, kolem roku 1930. *Nahore zleva:* Mariko a Maria Svanidzeovy, Stalinovy švagrové z prvního manželství. *Uprostřed zleva:* Alexandra Andrejevna Byčkovová (Světlanina chůva), Natália Konstantinovová (vychovatelka) a Světlanina teta z matčiny strany Anna Redensová. *Vepředu zleva:* Světlanina a její bratr Vasilij s dcerou Nikolaje Bucharina na klíně. *Zcela vpravo:* Sergej Allilujev, Světlanin dědeček z matčiny strany.

Během svého života Světlanina často vytahovala fotografie z raného dětství, přemítala nad nimi a prožívala onu nádhernou a současně brutální nostalgii, jakou čas uvězněný na snímcích v lidech vyvolává. Fotoaparát držela vždy v ruce její matka. Na rodinných sešlos-

tech byli všichni tak mladí a plní života, tak prostí a kypící energií, tak optimisticky naladěni. Prvních šest a půl let života, než jí v roce 1932 zemřela matka, zůstalo ve Světlaniných vzpomínkách jako doba plná slunce. Často pak hovořila o „onom prosluněném místě, které nazývám svým dětstvím“.¹

Kdo dokáže žít bez toho, aby se občas zamyslel nad vlastní minulostí? Vždy se budeme vracet do dětství, neboť právě tam nacházíme hluboký otisk svých rodičů, a vždy si budeme klást otázku, jak jejich vliv předurčil náš budoucí osud. Světlana neochvějně věřila ve vlastní šťastné dětství a jen postupně jí docházelo, že ho může prožívat jen za cenu neslýchaného prolévání krve jiných lidí. Co bylo na tomto prapodivném dětství tak výjimečného, že v něm Světlana vždy hledala útěchu?

Vyrůstala v Kremlu, citadele carů, zdmi obehnané pevnosti na břehu řeky Moskvy, v jakési malé a samostatné vesnici, která ovšem byla plná impozantních věží, chrámů a paláců soustředěných na Chrámovém náměstí (Sobornaja ploščad'), odkud se otevíraly brány přímo na Rudé náměstí a do okolního města. Leckdo by si pomyslel, že tato královská pevnost byla neskonale velkolepá, ale když se v ní Světlana v roce 1926 narodila jako druhé dítě Josifa a Naděždy („Nadi“) Stalinových, bylo ruské revoluci teprve devět let. Veřejnost v ní vždy viděla kremelskou princeznu, ale bolševická disciplína jejího otce nařizovala relativně skromný život.

Stalinovi bydleli ve starém Potěšném paláci („Paláci kratochvílí“), třípodlažní budově postavené v roce 1652. Nacházelo se v něm divadlo, kde se hrály taškařice, ale v devatenáctém století se sem nastěhovala „Ochrana“, carská tajná policie. V paláci nicméně zůstaly elegantní divadelní lustry a také schodiště s kobercem, po němž Stalinovi vycházeli do svého tmavého bytu s vysokými stropy.

Světlana si na byt situovaný v prvním patře vzpomínala: „Byl tam [pokoj] pro vychovatelku a jídelna tak velká, že se do ní vešlo klavírní křídlo... Kromě toho se tam nacházela knihovna, Nadin pokoj a Stalinova mrňavá ložnice.“² Nechyběly ani dva dětské pokoje (Světlana se o ten svůj dělila s chůvou), kuchyně, pokoj pro hospodyni a dvě

koupelny. Topení ve všech pokojích obstarávala kamna. Celkově byl byt „útulný, vybavený buržoazním nábytkem“, jak ho popsala sama Světlana. Rodiny dalších bolševických předáků bydlely v protějším Domě jezdeckých stráží (Kavaljerskij korpus) a občas je přišly navštívit.

V souladu se stranickou ideologií soukromé vlastnictví neexistovalo. Všechno včetně vinných číší a stříbrných příborů patřilo státu, což v konečném důsledku znamenalo, že se všechno dalo sebrat. V prvních dnech měli i členové strany potravinové lístky, avšak používali je ryze hypoteticky. V zemi, kde obyvatelstvo hladovělo, se vždy našlo dost jídla pro intimní dýchánky, které straničtí hodnostáři pořádali v bytě některého z nich. Všichni předáci dostali navíc přidělenou *daču* na venkově – ty za sebou zanechali příslušníci bohatých horních vrstev, kteří v prvních dnech revoluce uprchli ze země.

Když se 28. února 1926 narodila Světlana, ocitla se v početné domácnosti. Její bratr Vasilij se narodil o pět let dříve, 21. března 1921. Tradovalo se, že Naďa chtěla dát tehdy najevo bolševickou houževnatost a železnou vůli a po večeři došla do porodnice pěšky. A jakmile porod skončil, zatelefonovala domů a poblahopřála Stalinovi. Od roku 1921 bydlel v domácnosti také Světlanin nevlastní bratr Jakov Džugašvili, syn ze Stalinova prvního manželství. Byl o devatenáct let starší než Světlana a až do své kruté smrti v nacistickém zajateckém táboře byl jejím ochráncem.

Rodinný život měl téměř čechovovský nádech; do kremelského bytu proudily zástupy příbuzných. Rodina se dělila na dvě větve: Allilujevovy a Svanidzeovy. Členové Nadiny větve velice často přicházeli na návštěvu. Početný klan nyní čítal i Nadiny rodiče Olgu a Sergeje Allilujevovy, její bratry Fjodora a Pavla, Pavlovu manželku Jevgenii („Žeňu“), sestru Annu a jejího manžela Stanislava Redense. Všichni tito rodinní příslušníci měli později sehrát tragické role ve Stalinově dramatu.

Větev Svanidzeových se přistěhovala v roce 1921 z Gruzie a představovala stín Stalinovy minulosti. Když byl gruzínský rodák Josif Džugašvili v roce 1906 ještě pouhým místním agitátorem, jenž pod-

něcoval revoluci pod krycím jménem Soso, oženil se se sestrou svého spolužáka a kolegy z revolučního odboje Alexandra („Aljoši“) Svanidzeho. V oněch předrevolučních dobách, kdy se vítězství bolševiků zdálo nebetyčně vzdálené, provozovaly Svanidzeho tři sestry v Tiflisu (dnešním Tbilisi) exkluzivní módní salon s názvem Atelier Hervieu. Čekárna byla neustále plná hrabat, generálů a policejních důstojníků. Zatímco sestry upravovaly v jedné místnosti šaty generálově manželce, revolucionáři ve vedlejší místnosti plánovali sabotáže a ukrývali do aranžérských figurín tajné dokumenty.³

Nejmladší sestra, navýsost líbezná Jekatěrina Svanidzeová, které všichni říkali Kato, se zamilovala do tajuplného a vtipného soudruha Sosa. Ten byl v té době šéfem bolševické frakce v Tiflisu, a tak nebylo překvapením, že ho často navštěvovala carská policie. Za pár měsíců po svatbě Kato otěhotněla a v březnu 1907 přivedla na svět Jakova. Krátce poté se nakazila tyfem. Rodina posléze oznámila, že Kato skonala 22. listopadu 1907 v pouhých dvaadvaceti letech v Sosově náručí. Rozrušený Soso se na pohřbu vrhl do hrobu za rakví a pak na dva měsíce zmizel.

Stalinova první manželka Jekatěrina „Kato“ Svanidzeová, která zemřela v roce 1907.

Když se Stalin ohlížel za minulostí, říkával dceři Světlaně, že Kato „byla moc milá a krásná; uchvátila mé srdce“. Ani to však zjevně nestačilo, aby přijal zodpovědnost za novorozeného syna. Opustil Jakova a nechal ho v péči své tchyně a sester Svanidzeových. Jedním z mála kontaktů, které rodina se Stalinem měla, byl dopis ze Sibíře – Stalin jim ho zaslal během jednoho ze svých předrevolučních pobytů v exilu a žádal je v něm, ať mu pošlou víno a džem.⁴

Během Stalinovy návštěvy Gruzie v roce 1921 ho rodina Svanidzeových přesvědčila, ať si s sebou tehdy čtrnáctiletého syna odveze zpět do Moskvy. Stalinův švagr Aljoša Svanidze, jenž měl v prvních dnech revoluce ke Stalinovi blízko, odcestoval do Moskvy také a vzal s sebou i své sestry Mariko a Sašiko, které se tak připojily ke kremelské elitě. Poevropštěný Gruzínek Aljoša studoval v Německu a stal se z něj do jisté míry hejsek. Do Moskvy odjela rovněž jeho krásná a nepřehlédnutelná manželka Maria, která pocházela ze zámožné židovské rodiny a před svatbou zpívala v tifliské opeře. Pro všechny by bývalo mnohem bezpečnější, kdyby zůstali v Gruzii.

Příležitostně Stalinovy navštěvoval i Artom Sergejev, Nadin a Stalinův adoptivní syn. Jeho otec zahynul v roce 1921 při testování nového vysokorychlostního vlaku poháněného leteckým motorem. Artomova matka byla sice naživu, ale Stalin chlapce přesto adoptoval, aby učinil zadost bolševickému zvyku ujímat se péče o sirotky po členech strany. Artom se stal důvěrným přítelem Světlanina bratra Vasilije.

Jediným člověkem, který na těchto rodinných shromážděních pokaždé scházel, byla Stalinova matka Jekatěrina, které se láskyplně říkalo Keke. Naďa psala své tchyni povzbudivé dopisy: „Tady je všechno v pořádku, daří se nám moc dobře. Děti rostou... I když máme s Josifem strašně málo volného času..., nestěžuji si a zatím se s tím docela úspěšně vyrovnávám.“⁵

Stalinova ovdovělá matka sice jednou Kreml navštívila, aby se seznámila s Naďou, ale jinak odmítala opustit milovanou Gruzii. Bydlela ve starém Místokrálovském paláci v Tiflisu, kde si vybrala pokoj v přízemí vedle bytu pro služebnictvo, zatímco horní patra byla vyhrazena pro společenské akce.

Pro Světlanu, která se s babičkou zřejmě setkala jen jednou v Gruzii, byla Keke v podstatě neznámou osobou, a proto jen málokdy figurovala v jejích rodinných vzpomínkách. Její příběh nicméně Světlana znala: věděla, že dědeček Vissarion „Beso“ Džugašvili pracoval jako obuvník a že v opileckých záchvatech bil syna Josifa tak brutálně, až ho babička vyhnala z domu. Keke pak sehnala peníze a poslala Josifa do církevní školy v Gori a poté do tifliského semináře, protože z něj chtěla mít kněze. Světlana vždy tvrdila, že za otcovu zálibu v krutosti může nechvalně proslulá brutalita pravoslavných kněží, kteří běžně trestají žáky tím, že je na dlouhé dny zavírají do kobek připomínajících vězení.

Stalinova matka Jekatěrina „Keke“ Džugašviliová, která odmítala opustit rodnou Gruzii a navštívit Moskvu.

V dospělosti Světlana jen zřídka kdy komentovala před přáteli otcův život. Prozradila však, že jediným člověkem, jehož se kdy otec obával, byla jeho matka.⁶ Stalin se ovšem záměrně obestíral tak silnou rouškou mystifikace, že ani dcera neznala jeho skutečné datum narození. Ve skutečnosti se totiž narodil 6. prosince 1878 (podle juliánského kalendáře, podle gregoriánského tedy 18. prosince), o rok dříve, než tvrdil.⁷ Za své „oficiální“ narozeniny si podle svého zvyku vymýšlet si velkou část vlastního životopisu zvolil datum 21. prosince 1879. Rodina jeho narozeniny vždy slavila v tento den.

— — —

Šestiletá Světlana s jedenáctiletým bratrem Vasilijem na fotografii z roku 1932, pořízené před 9. listopadem, kdy jejich matka spáchala sebevraždu.

Taková tedy byla Světlanina nejbližší rodina. V centru všeho dění stála podle Světlany matka Naďa, která zemřela, když bylo malé Světlaně šest a půl roku. Nakolik se může dítě v tomto věku pamatovat na matku? Vzhledem k náhlému odchodu ze světa se Naďa stala klíčem k pochopení Světlanina citového života. Světlana měla ze všech fotografií nejraději tu, na které ji matka drží jako nemluvně v náručí. Byl to pro ni důkaz, že ji matka milovala.

Na matčinu tvář se Světlana nepamatovala, ale dokázala si vybavit vůni jejího parfému Chanel, který Naďa používala, přestože to Stalin nesl nelibě. Chodila ke Světlaně do pokoje, aby jí popřála dobrou noc – chytila ji, dotkla se jejího polštáře a Světlana usnula v obláčku vůně. Příliš si však nepamatovala, že by ji matka líbala nebo ji hladila po vlasech.⁸

Světlana měla pocit, že bývala tichým a poslušným dítětem. O třicet let později napsala větu: „[Matka] ode mě hodně očekávala.“ Stále ji zraňovalo, jak málo se jí v mysli dochovalo vzpomínek na projevy matčiny něžnosti.⁹ Jednu věc si však vybavovala dobře. Byla to vzpomínka, jak jí matka kreslí prstem nad srdce čtvereček a říká jí: „Tady musíš pohrbit svá tajemství.“¹⁰ V nelítostném politickém světě Krem-lu držela Naďa své city a tajnosti pod pokličkou, což její dcera, která později proslula výbuchy emocí, rozhodně nepodědila.

Jako dítě si Světlana pochopitelně myslela, že její matka je nádherná. Při zpětném ohlédnutí se domnívala, že jí matka projevovala lásku tím, že dbala na její vzdělání, které vzala do vlastních rukou už od Světlanina nejútlejšího dětství. Právě takto si Světlana představovala vzor obětavé matky.

Ve Stalinově světě je Naďa těžko uchopitelnou postavou. Podle rodiny a vlastní dcery se v šestnácti letech vášnivě a bezhlavě zamilovala do tehdy devětatřicetiletého Stalina, který už byl v té době oddaným Leninovým stoupencem a hvězdou bolševického nebe. K nevoli rodičů s ním v roce 1918 utekla, připojila se k revoluci a stala se jeho sekretářkou. Byla zbrklá, tvrdohlavá, puritánská a idealistická. Cizím lidem připadala chladná, avšak za touto fasádou se ukrýval vášnivý a nevyzpytatelný temperament.

Nadina vřelost, ale i zmar vybublávají na povrch v dopise tetě jejího nevlastního syna Jakova Marii Svanidzeové, kterou si zjevně velmi oblíbila. Maria s manželem Alexandrem tehdy bydleli v Berlíně, kde Alexandr pracoval pro Sovětskou banku zahraničního obchodu. Naďa dopis napsala krátce před narozením Světlany, která ho navzdory matčiným nejednoznačným názorům na těhotenství očividně střežila jako oko v hlavě, sama ho přeložila do angličtiny a ponechala si ho:

II. LEDNA 1926

Drahá Marusjo,

píšeš, že cítíš nudu. Tak abys věděla, drahá, je to všude stejné. Ani já si nemám v Moskvě s nikým co říct. Někdy to působí až divně, když si člověk za tolik let nevybuduje blízká přátelství, ale hodně to závisí na povaze. Je zvláštní, že mám mnohem blíž k nestraníkům, alespoň k ženám. S touhle částí veřejnosti se vychází mnohem snáz.

Lituji, že jsem se opět nechala svázat silnými rodinnými pouty [zde Světlana připojila doušku: „N. S. Allilujevová v té době čekala dceru Světlanu.“]. V dnešní době to není tak jednoduché, protože se objevilo mnoho nových předsudků, například že když nepracuješ, tak jsi „baba“*, i když třeba někdo nepracuje jen proto, že nemá patřičnou kvalifikaci. A když se teď budu starat o rodinu, nemám na nějakou kvalifikaci ani pomyslení. Radím ti, drahá Marusjo, aby sis během pobytu v zahraničí osvojila nějaké dovednosti pro Rusko. Myslím to vážně. Neumíš si totiž představit, jak nepříjemné je pracovat jen pro výdělek, ať děláš cokoli; člověk musí mít nějakou odbornost, specializaci, která ho osvobodí od závislosti na druhých.

Nepropadej tedy pocitu osamělosti, moje drahá Marusjo, získej si nějakou kvalifikaci a příště za námi přijed’.

* Světlana vysvětluje tento výraz na okraji Nadina dopisu jako „selka“.

Všichni tě moc rádi uvidíme. Josif mě žádá, ať Tě od něj pozdravuji. Má o Tobě moc dobré mínění (říká: „Je to chytrá *baba*“). Nečil se kvůli tomu – takhle se k nám ženám obvykle chová...

Líbám Tě a loučím se,

*Nad'a*¹¹

Nadě se přičila představa, že je v Kremlu pouhým stínem, a rozhodla se, že už nebude *baba*. Ihned po Světlanině narození si jako pětadvacetiletá začala shánět chůvu, která by se jí starala o novorozenou dceru, aby se ona mohla věnovat sebevzdělávání. Po pohovorech s možnými kandidátkami se rozhodla pro Alexandru Andrejevnu Byčkovou.

Alexandra Andrejevna věděla, co znamená být loajální. Narodila se v roce 1885 na statku v Rjazani, jihovýchodně od Moskvy, a pracovala jako služebná, kuchařka, ošetřovatelka a hospodyně, až nakonec odcestovala do Petrohradu a nastoupila do domácnosti divadelního ředitele a kritika Nikolaje Jevrejnova, příslušníka předrevoluční liberální inteligence. Jevrejnovova rodina naučila negramotnou Alexandru Andrejevnu číst a psát. Když je revoluce donutila uprchnout do Paříže, nabídl jí, ať je doprovází, ale ona odmítla opustit vlast. Během hladomoru na počátku 20. let utekla s dosud žijícím synem (druhý zemřel hlady) do Moskvy, kde ji objevila Naďa Stalinová a přijala ji do svých služeb.¹²

Alexandra Andrejevna byla pozoruhodná vypravěčka, která prošpikovávala svou řeč ruskými příslovími a uchvacovala dětské uši příběhy o své vesnici a o svých „divadelních“ časech v Petrohradě. Jejím největším darem však byla schopnost mlčky snášet veškeré rány osudu, které během let v domácnosti Stalinových zakusila. Světlana o ní říkala: „Během celého mého života pro mě byla vzorem klidu, tvrdé práce, vřelosti, jakési impozantní vyrovnanosti a bezmezného optimismu.“¹³

Naďa vydala Světlanině chůvě jasný pokyn nikdy nenechat svou svěťenkyni zahálet. Světlana vzpomínala, jak ji Alexandra Andrejevna vodila do předškolního hudebního kroužku, kde bylo dvacet dalších dětí. Světlana tam zpívala ve sboru a záhy se naučila číst a psát

noty a hrát na klavír. Alexandra Andrejevna setrvala po jejím boku třicet let až do své smrti v roce 1956, přičemž dělala chůvu i Světlaniným dětem. Pokud měla Světlana v morálně nejednoznačném Stalinově světě nějaké etické zakotvení, pak pocházelo právě od její chůvy Alexandry Andrejevny. „Nebýt mírné, ale pevné vřelosti vyvěrající z té velké a laskavé osoby,“ napsala Světlana později, „možná bych byla dávno přišla o rozum.“¹⁴

V roce 1928, když byly Světlaně dva roky, se Naděa zapsala na průmyslovou školu, kde chtěla studovat umělá vlákna, tehdy nové odvětví chemie. Na škole se konaly i nekonečné stranické schůze, a pokud zbyl Nadě nějaký volný čas, trávila ho se Stalinem. Najala si domácí učitele, aby dohlíželi na výchovu jejích dětí, a sama byla většinu času pryč.

Světlana to s jistou rozmrzelostí komentovala takto: „V té době se nenosilo, aby žena – zejména členka strany – trávila mnoho času s dětmi.“¹⁵ Všechny manželky kremelských pohlavářů měly stranické funkce. Některé hrály ve volném čase tenis. Na trávnících za dačami se rozprostíraly tenisové a kriketové kurty. Byla to jakási prapodivná variace na životní styl staré carské aristokracie.

Zleva: Hospodyně Carolina Tilová a chůva Alexandra Andrejevna Byčkovová

Na provoz kremelského bytu si Naďa najala německou hospodyni z Lotyšska Carolinu Tilovou. Časem se na její německou pečlivost spolehla úplně a přenechala jí veškeré povinnosti. Kromě toho najala vychovatelku pro Světlanu a domácího učitele pro Vasilije, podobně jako to dělávali carové. Před dovršením šesti let věku už Světlana uměla číst a psát německy i rusky.

Život všech dětí v bezpočtu kremelských bytů se odvíjel podle podobného scénáře, za dohledu vychovatelek a soukromých učitelů. V jejich životech však nevládla jen pevná disciplína. Štěpan Mikojan, jehož otec byl členem staré gardy bolševiků a vysokým sovětským funkcionářem – jedním z mála, kdo přežili Stalinovy čistky –, bydlel v Domě jezdeckých stráží a hrával si s Vasilijem i Světlanou. Vzpomínal na to, jak se všichni potomci vládních činitelů i jejich personálu – celkem muselo jít o dobrých třicet nebo čtyřicet dětí – honili odpoledne po zahradě. Světlana byla uličnice a spolu s ostatními neo-
hroženě lezla na tehdy největší dělo na světě zvané Car-puška.¹⁶

Světlana si vzpomněla jen na jeden případ, kdy strávila celý den s matkou. Pamatovala si také, jak Naďa jednou zběsile čistila spodní stranu vany na zdobených nožkách a pak uklízela i zbytek bytu. Dcera ji u toho užasle pozorovala, protože ještě nechápala, že matku k tomuto počínání nejspíš nevede posedlost čistotou – ačkoliv i ta se u ní projevovala –, ale spíš potlačovaný vztek manželky, neboť rodina Stalinových příliš šťastně nežila. Stalin s Naďou se často hádali. Nadina blízká přítelkyně Polina Molotovová o mnoho let později prozradila Světlaně: „Tvůj otec byl [na tvou matku] hrubý a ona s ním měla těžký život. Věděli to všichni. Přesto spolu strávili hezkou řádku let. Měli rodinu, děti i domov a Naďu měli všichni rádi.“ A přestože toto manželství nebylo šťastné, kladla si Polina otázku: „A které manželství je?“¹⁷

Matka se možná chovala chladně, ale ze strany otce neměla Světlana o vytoužené citové reakce nouzi. Byla Stalinovým oblíbeným dítětem. Nazýval ji svým „vrabčáčkem“ nebo „muškou“. To jemu sedávala na klíně, to od něj se dočkala polibků a láskyplných dote-
ků, jimiž matka tolik šetrila. Jeho ustavičnou absenci brala Světlana

jako danou věc; o to víc byla Stalinova přítomnost v bytě vzrušující a její touha silnější.

Rodinu Svanidzeových vzala pod svou ochranu Naďa. Zejména chránila Jakova, k němuž se Stalin choval opovržlivě. Když dospívající chlapec přišel do domácnosti Stalinových, mluvil pouze gruzínsky. Světlana to pokládala za jeden z důvodů, proč ho otec nemá rád. Jeho samotného prý tížilo, že mluví rusky s gruzínským přízvukem. Světlana později uvedla, že její otec „uměl rusky dobře v jedno-dušší, konverzační formě; nedokázal [však] v ruštině okázale řečnit nebo květnatě psát, chyběla mu synonyma, neměl smysl pro odstíny a hloubku jazyka“.¹⁸ A tak často raději uplatňoval svou autoritu mlčením, což byl mnohem účinnější nástroj ke kontrole druhých, kteří si nikdy nemohli být jistí, co se vůdci právě honí hlavou.

Jako dítě Světlana ani nevěděla, že její otec má gruzínské kořeny. Jednou jí bratr Vasilij, který ji neustále škádlil, prozradil, že jejich příbuzní jsou Gruzínci. Když se ho Světlana zeptala, co to znamená „Gruzínci“, odpověděl, že to jsou „lidi, co chodí v dlouhých čerkeských kabátech a každého pobodají dýkou“.¹⁹ Světlana po letech tvrdila, že Stalin ve snaze popřít vlastní kořeny zakázal svým gruzínským kolegům, aby mu na návštěvy nosili obvyklé dary v podobě gruzínských vín a ovoce – zlobil se prý, že se tyto požitky platí z veřejných peněz, a Naďa s ním souhlasila.

Světlana při zpětném ohlédnutí tvrdila, že z celého moskevského bytu měla nejraději pokoj své matky. Během matčiny nepřítomnosti tam trávila všechny volný čas: sedávala na tlustém orientálním koberci malinové barvy nebo se choulila na staromódní gruzínské *tachtě* (divanu) s vyšívanými polštáři. Moc ráda se dotýkala knih na Nadině pracovním a kreslicím stole. Vzhledem k tomu, v jak nebezpečné domácnosti vyrůstala, potřebovala Světlana tento idealizovaný obraz milované matky k vlastnímu psychickému přežití, třebaže člověk zvenčí vidí jen odtazitou matku a zoufalé, citově vyprahlé dítě. Pravdou samozřejmě bylo, že i samotná Naďa přežívala v bytě jen s obtížemi.

Život v Zubalovu

Ti šťastnější z nás mají v mysli navždy uložené vzpomínky na krajinu svého dětství, na konkrétní místo plné kouzel a fantazie, na bezpečné útočiště před nástrahami světa. Je to základní stavební kámen našeho prožívání a my se k němu po celý život vracíme a čerpáme z něj vzpomínky a sny. Navzdory všemu, co se z jejího života stalo, měla i Světlana takové místo.

Jako člen nejbližšího okruhu Leninových spolupracovníků dostal Stalin přidělenou daču s názvem Zubalovo. Stála nedaleko vesnice Usovo, asi třicet kilometrů od Moskvy. Rodina tam v letech 1919 až 1932 trávila víkendy a léta, přičemž členové vzdálenější rodiny jezdili do Zubalova až do roku 1949, dlouho po Nadině smrti.

Dača dostala jméno podle někdejšího majitele Zubalova, arménskému ropnému magnátovi z Baku. Celý kraj kolem Usova kdysi sloužil jako rekreační oblast pro bohaté předrevoluční Moskvy. A když majitelé během revoluce uprchli, rozdělila si dači stranická elita. Stalin s Anastasem Mikojanem dostali přiděleno Zubalovo. Byla v tom i notná dávka pomsty: oba muži totiž kdysi vedli stávky namířené proti dlouhé pracovní době a neutěšeným podmínkám v Zubalovských ropných rafineriích v ázerbájdžánském Baku a gruzínském Batumi.

Na drahých pozemcích Zubalova stály tři samostatné objekty nazývané „velký dům“, „malý dům“ a „služební blok“. Všechny byly obehnané zdi z červených cihel. O větší dům se dělil Mikojan s rodinami dalších starých bolševiků. Nadini sourozenci, Allilujevovi a také někteří Svanidzeovi využívali služební blok, zatímco menší daču obsadili Stalin s Naďou. Dům byl neustále plný návštěv.²⁰

Stalin nechal daču okamžitě rekonstruovat; odstranil veškeré staré zařízení a štítové zdi. Místo nich nechal v prvním patře postavit balkon – „tatínkův balkon“ – a také terasu umístěnou za domem. Stalin s Naďou obývali horní patro, zatímco děti s příbuznými a přáteli, kteří přijeli na návštěvu, bydleli dole. Přední část budovy vroubily

fialové šeríky a opodál se rozprostíral březový háj. Nechyběly ani rybník, včelín, oplocený výběh pro kuřata a bažanty, sad a mýti-na, kde byla kvůli včelám vysazená pohanka. Toto bolševické sídlo plnilo v podstatě stejnou funkci, jako když ho vlastnil elitní průmyslník – bylo to „malé panství žijící vlastním venkovským životem“, jak ho popsala Světlana.²¹

Zdejší krajinu znala malá Světlana jako své boty. Věděla, kde se dají nasbírat nejlepší hříby, ve všech potocích a rybnících lovila s dědečkem a bratrem ryby a časem zjistila, ve kterých peřejích žijí pstruzi. Věděla, kde rostou ostružiny, a domů se vracela s poškrábanýma rukama a nohama. Předala kbelíky ostružin kuchaři a unavená, ale šťastná čekala na pochvalu. Měla vlastní záhon a vlastní králíky, o které se starala. Vůně modřínů, bělostná kůra bříz, bujná zeleň čerstvě vypučených listů, syrová svěžest ruské půdy – to vše se jí navždy vrylo do paměti.

Během léta sem přijíždělo mnoho dětí příslušníků vládnoucí elity. Světlana je vždy zavedla do výběhu, kde sbíraly vejíčka perliček a bažantů, nebo se s nimi vypravila na houby. V koruně jednoho stromu měly děti dřevěný domeček, případně se mohly houpat na houpačkách. Někdy se vypravily tábořit do lesa, kde přespávaly pod nahrubo stlučenou stříškou a chytaly ryby v místní řece. Úlovek si pak samy pekly na ohni a do horkého popela strkaly bažantí vejce.

Zubalovem proudily zástupy příbuzných: prarodiče Olga a Sergej Allilujevovi, teta Anna se strýčkem Stanislavem, strejda Pavel s tetou Žeňou. Strýc Pavel vyprávěl historky z časů po občanské válce, kdy ho Lenin vyslal na expedici na Dálný sever s cílem najít ložiska uhlí a železné rudy. Bydleli ve stanech, jezdili na sobech a vyráběli si oblečení z jejich kožešiny. Na daču jezdili také Svanidzeovi, zejména Aljoša se svou nevšední ženou Marií. Stalin tam často pobýval také, ale obvykle byl zaneprázdněný. Seděl u stolu na terase a pracoval.

Nejčastěji ze všech pobývali na dače Světlanini prarodiče Olga a Sergej. Byl to právě Sergej, kdo přivedl Stalina do domácnosti Allilujevových. Tento ruský rodák a syn osvobozeného nevolníka se vyučil mechanikem a pracoval v tifliském železničním depu, kde

vstoupil do Mesame Dasi („Třetí skupiny“), gruzínské socialistické strany založené na počátku 90. let 19. století. Se Stalinem se poprvé setkal v roce 1900, kdy už se jeho budoucí zeť stačil v okolí proslavit skvělou organizací dělnických demonstrací během Svátku práce. Sergej měl v oněch dobách na starosti převážně tisk marxistických propagandistických plakátů a letáků, za což byl sedmkrát zatčen a uvězněn. Není jasné, zda se podílel na revolučních násilnostech, ale podle všeho neměl žádných námitek proti tomu, aby revolucionáři využili jeho tehdy devítiletou dceru Annu k pašování patron všítych do spodní košilky ve vlaku z Tiflisu do Baku.²² Sergej také nabídl Stalinovi vlastní byt, když se budoucí diktátor skrýval před tajnou carskou policií.

Olga byla složitější osobnost. Sergej u nich doma bydlel jako podnájemník a ona s ním v roce 1893 utekla před tyranským otcem. Jí bylo šestnáct, jemu sedmadvacet. Podle všeho byla zapálenou stoupenkyní Sergejovy revoluční politiky. Její život i životy jejích čtyř dětí se nesly v duchu ustavičného stěhování se z města do města, policejních prohlídek, strachu, tajností, návštěv Sergeje ve vězení a přihlížení, jak její přátelé mizí neznámo kam. Roznášela marxistické traktáty a její malé dcery dělaly totéž – byla to nebezpečná činnost, za kterou se mohly stejně jako jejich otec snadno dostat do vězení. Právě Olga navrhla, aby se Lenin ukryl v jejich petrohradském bytě na Rožděstvěnské ulici, když tam v létě roku 1917 několik dní pobýval. Lenin potom uprchl do Finska, protože se zdálo, že revoluce ztrácí dech, ale za nějaký čas se vrátil a zorganizoval říjnové vítězství bolševiků. Vívala také Stalinovy návštěvy. Stalin nijak neskrýval, jak moc je Olze vděčný, a ze sibiřského vyhnanství jí napsal toto:

25. LISTOPADU 1915

Olze Jevgenijevně:

Jsem Vám více než vděčen, drahá Olgo Jevgenijevno, že jste na mě tak laskavá a hodná. Nikdy nezapomenu, jakou starostlivost jste vůči mně projevila. Těším se, až mi skončí vyhnanství

a já se budu moci vrátit do Petrohradu, abych Vám a Sergejovi za všechno osobně poděkoval. Pořád mi ještě zbývají dva roky... Pozdravujte ode mě chlapce a dívky...

V úctě,

Josif

Toto napsal zeť, který měl jednoho dne veškerou Olžinu důvěru zradit.

Jakmile její nejmladší dcera Naďa dosáhla čtrnácti let, dala Olga najevo svoji nezávislost tím, že se začala školit na porodní asistentku. Když se Rusko zapojilo do první světové války, nastoupila Olga k Červenému kříži a ošetřovala zraněné, kteří přijeli z německé fronty. Většinu času trávila v nemocnici a podle syna Pavla si tam začala nacházet milence.

V době, kdy jezdili do Zubalova, už si byli Sergej s Olgou zcela odcizení. On přicházel na daču z jedné strany, ona z druhé a u jídla na sebe hleděli přes celou délku stolu. Sergej byl jako člen staré gardy bolševiků odsunut na vedlejší kolej, přestože dál vroucně věřil ideálům strany, zatímco Olga byla spíše skeptická a jako první začala tušit pravou povahu svého zetě.

Během těch dlouhých letních dnů na dače působila rodina dojmem výbušného, horkokrevného, typicky gruzínského rodinného klanu – dědečka Sergeje rozčilovalo, když bylo některé dítě u jídla neposedné, a měl ve zvyku mu v takovém případě vylít svou polévku do klína. Olga se uchýlila k pravoslavnému náboženství. Když se Stalinovy děti a jejich kamarádi, vesměs vychovaní v ateistické ideologii komunismu, vysmívali víře babičky Olgy, odpověděla jim: „Kde je vaše duše? To poznáte, až vás začne bolet.“²⁴ Nadvláda a požitky, které jí postavení jejího zetě přinášelo, jí však zřejmě nevadily.

Světлана, jež po Olze zdělila zrzavé vlasy a modré oči, se s babičkou ztotožňovala. Tvrdila, že matka zakázala její babičce návštěvy v jejich kremelském bytě, protože nesnášela, jak ji Olga ustavičně plísnila za bolševickou oddanost kariéře a za to, že nezůstala doma s dětmi. Tuto informaci Světлана pravděpodobně získala od svých

tet, protože jako šestiletá holčička si něco takového těžko mohla sama pamatovat. Olga prý na Nadu křičela, že vychovala čtyři děti, ačkoliv Nadě, která si stále pamatovala své neukotvené a rozhárané dětství, mohl tento argument připadat ironický. Olga byla prchlivá, ale nijak zvlášť sebekritická – i tyto vlastnosti po ní zřejmě vnučka Světlana zdělila.

Jako dítě Světlana tyto neviditelné vazby a souvislosti samozřejmě nechápala. Nač myslí dítě? Její prarodiče a zejména dědeček v Zubalovu fungovali jako laskaví náhradní rodiče. Sergej měl v kůlně vedle dači zámečnickou dílnu, do které zval děti, půjčoval jim náradí a nechával je, aby si něco vyrobily. Někdy rozvěsil na stromy sladkosti, které pak děti mohly očesat, a brávil je do lesa na dlouhé houbařské výpravy.

V Zubalovu s nimi trávila léto i řada dalších příslušníků bolševické elity. Pro Světlanu byli všichni strejdové. Na Stalinovu daču jezdili „strejda Vorošilov“ a „strejda Mikojan“ s rodinami. Ona však měla ze všech návštěv nejraději Stalinova věrného přítele Nikolaje Bucharina, jehož smích se rozléhal po celé dači a všichni ho měli rádi. Naučil Světlaninu chůvu jezdit na kole a neustále nosil na daču i do kremelských zahrad zvířata: ježky, užovky ve sklenicích, jestřáby, ba dokonce i ochočenou lišku. Ještě dlouho poté, co nechal Stalin v posledním vykonstruovaném procesu v roce 1938 Bucharina popravit, běhala jeho liška po kremelských zahradách. Přijížděli i další přátelé, například Sergo Ordžonikidze s manželkou Zinajdou. Šestiletá Světlana sledovala dýchánky dospělých s dětskou zvědavostí: Semjon Buďonnyj hrál na tahací harmoniku a dospělí zpívali ruské lidové písně. Dokonce i Nada občas zatančila gruzínskou *lezginku* a Stalin, který měl báječný hlas a jemnou intonaci, se někdy přidal ke zpěvu. Stalina nakonec přežili jen Mikojan, Buďonnyj a Kliment Vorošilov. Ostatní „strejdové“ a „tety“ začali v polovině 30. let mizet; mnozí byli popraveni a někteří, například Ordžonikidze, spáchali sebevraždu. Světlana si pamatovala jen to, že jako dítě nedokázala pochopit, kam se všichni poděli. Lidé se jednoduše „ztráceli“. A nikdo jí nevysvětlil proč.²⁵

Světlanin dědeček z matčiny strany Sergej Allilujev koncem 20. let.

Když se Světlana narodila, bylo Stalinovi osmačtyřicet let a dovolené raději trávil bez hlučných dětí. Často jezdil s Nadou k Černému moři do Soči, kde mu teplé koupele pomáhaly na revma, jež bylo se vši pravděpodobností následkem jeho četných nucených pobytů na Sibiři. Mnohdy se na jih vypravila celá kolona automobilů se stranickými funkcionáři.

Světlana uchovávala matčiny fotografie pořízené na těchto zájezdech. Jeden snímek zachycoval milovaného kmotra její matky Avela Enukidzeho během pikniku na pláži. Nechyběly ani fotografie dalších členů politbyra, například Molotova, Mikojana a Vorošilova. Jezdit společně na dovolené patřilo ke stranickému dekoru. Stalin měl po nehodách z dětství deformovanou paži a na jedné noze měl srostlé prsty, takže se nikdy nekoupal. Raději se na pláži natáhl na

lehátko a pročítal dokumenty. Teprve když bylo Světlaně pět let, vzali ji rodiče poprvé na daču do Soči s sebou.

Ve svých pamětech, které napsala v sedmatřiceti letech, se Světlana zmiňovala pouze o „smrti“ zmíněných hodnostářů; neoznačovala je za vraždu. „Chci sepsat jen to, co vím, co si pamatuji a co jsem sama viděla“ – těmito slovy se snažila udržet odstup od prožitého psychologického traumatu.²⁶ Jenže právě tady se věci začínají lámat: Zubalovo kdysi bývalo oázou světla a magické sounáležitosti, kde se scházeli staří přátelé a soudruzi z revolučních časů, aby společně prožili léto a užili si zábavu s dětmi. Pak ale všechno zlověstně potemnělo.

Při zpětném ohlédnutí Světlana nepopírala paradox takto navozeného dětského štěstí. Jako privilegované dítě byla izolovaná od světa, což ji chránilo před strašlivým utrpením té doby: před brutálními mocenskými boji ve straně, kdy Stalin uplatňoval nadvládu nad konkurenty pomocí čístek v řadách starých bolševiků a stranické elity; před smrtí milionů rolníků v důsledku zbytečných hladomorů, jejichž příčinou byla nucená kolektivizace venkova ve jménu rychlé industrializace. Bolševici bojující za beztřídní společnost jen napodobili carský režim: lidé byli opět nevolníky a jejich vůdcové se oběhvali vysokými zdmi. Chyběly jen buržoazní výstřelky, jimiž režim nechvalně proslul teprve po válce.

Světlana ovšem tento kouzelný izolovaný svět, kdy žila v slastné nevědomosti dítěte obklopeného samými milovanými lidmi, nemohla dost dobře zavrhnout. Měla ho snad celý zatratit? Vždyť byla sama jádrem tohoto paradoxu. Jak by mohl svět, který se zdál tak nádherný, být zároveň strašný? Otec ji hýčkal, miloval ji, zahrnoval ji otcovskými polibky provoněnými tabákem, zatímco ona mu na pokyn chůvy nosila fialky a jahody. Jak by tento člověk mohl být zároveň jedním z nejkrvavějších diktátorů budoucího světa?

Světlana označovala své dětství za normální; bylo plné milujících příbuzných, kamarádů, dovolených a radosti. Dokonce tvrdila, že bylo skromné, což možná na poměry potomka hlavy státu opravdu bylo, jenže miliony Rusů, kteří trpěli hladem a přišli o střechu nad hlavou, by takové tvrzení rozzuřilo.

Ve svých pamětech napsala: „I kdyby jen z úcty k jejich památce, z lásky a hluboké vděčnosti za to, čím pro mě byli na onom prosluněném místě, které nazývám svým dětstvím, měla bych vám o nich vyprávět.“

Bylo to vědomě vzdorovité konstatování, neboť její vzpomínky byly plné paradoxů a frustrací. „Pořád se snažím vrátit, co je pryč, ta slunečná a dávno minulé léta svého dětství,“ napsala o více než třicet let později, jako by si uvědomovala, že něco takového ani není možné.²⁷

Z pohledu dítěte byl možná tehdejší svět plný slunce, avšak i ona musela už tehdy dětskou intuicí vnímat trhliny ve svém ráji. Z pohledu dospělého člověka to byla zašmodrchaná změť bolesti a úzkosti.

Kapitola 2

Dítě bez matky

Nada s malou Světlanou, asi 1926.

Sedmého listopadu 1932 odpoledne stála Světlanu s matkou v přední části davu, který sledoval, jak pochodují vojáci při oslavách patnáctého výročí Říjnové revoluce. Bylo to poprvé, co se Světlanu směla každoročních oslav zúčastnit. Slavnost měla velkolepý

ráz – nechyběli na ní kejklíři na chůdách, polykači ohňů a cirkusoví artisté, kteří se proplétali několikasícovým davem. Světlana vzhlížela k tatínkovi na tribuně. Straničtí pohlaváři poslušně stáli po boku vůdce a za nimi visel obří Stalinův obraz. Světlaně bylo v té době pouhých šest a půl roku, ale už chápala, že její otec je nejdůležitějším člověkem na světě.

Toho dne před oslavou si ji matka zavolala k sobě do pokoje. „Vídala jsem matku tak málo, že si na naše poslední setkání dobře vzpomínám.“ Světlana se posadila na svou oblíbenou *tachtu* a poslouchala matčino dlouhé kázání o dobrých mravech a způsobném chování. „Nikdy nepij víno!“ nabádala ji.¹ Naďa se pokaždé se Stalinem pohádala, když Stalin namočil prst do vína a pak ho strkal dětem do úst. Naďa protestovala, že z nich dělá alkoholiky. Její poslední slova adresovaná Světlaně pro ni byla typická. Citovou afektovanost, kterou si spojovala se svou matkou Olgou a její sestrou Annou, odmítala a považovala za projev nestřídmosti. Pláč, zpovídání se, nářky, ba ani upřímnost nikdy nepatřily do Nadina repertoáru. Nejdůležitější pro ni bylo plnit si své povinnosti, přičemž veškerá tajemství měl člověk přechovávat v malé komůrce v srdci.

Když večer po oslavách ukládala chuva Světlanu do postele, vyprávěla jí Světlana, jak strejda Vorošilov jel na bílém koni v čele celé přehlídky.

Devátého listopadu probudila Alexandra Andrejevna děti brzy a poslala je ven, přestože teprve svítalo a ráno bylo zatažené a deštivé. Když je o pár hodin později posadili do auta, měli všichni zaměstnanci uplakané oči. Odvezli je na novou daču v Sokolovce. Stalin tehdy začal dávat volný průchod své zálibě v budování chat a toho podzimu jezdila rodina do Sokolovky namísto do Zubalova. Nový dům byl ponurý a měl tmavý interiér, kam málokdy pronikalo světlo. Děti poznaly, že se stalo něco strašného, a neustále se vyptávaly, kde je máma. Nakonec přijel Vorošilov a odvezl je zpátky do Moskvy. I on byl celý usazený. Jejich otec jako by se vypařil.

Kolem dění předešlé noci se vyrojilo takové množství historek,

že je prakticky nemožné oddělit fakta od fikce a klevety od pravdy, avšak hrubý nástin tehdejších událostí snad učinit lze.

Osmého listopadu vpoledveč se Naďa připravovala ve svém bytě v Potěšném paláci na večírek na oslavu revoluce. Dalo se předpokládat, že bude bouřlivý. Její bratr Pavel, který v té době působil v Berlíně jako vojenský zástupce u sovětské obchodní mise, byl právě na návštěvě v Moskvě a kromě jiných dárků přivezl sestře z Německa i nádherné černé šaty. Kremelské manželky vždy prohlašovaly, že kdykoliv se s Naďou potkají u módního krejčího na Komisariátu vnitřních záležitostí v ulici Kuzněckij most, vybírá si ty nejfádnejší a nejméně zajímavé modely. Bavily se tím, že se Naďa stále řídí zastaralou bolševickou etikou, která velela skromnost.² Toho večera však byla Naďa v elegantních černých šatech překrásná; dokonce si vetkla do havraních vlasů rudou růží.

V doprovodu sestry Anny přešla Naďa přes zasněženou uličku k Domu jezdeckých stráží a vstoupila do bytu soudruha Vorošilova, komisaře pro obranu, který pořádal každoroční večírek pro stranické hodnostáře s manželkami. Stalin vyrazil po stejné ulici ze své pracovny ve Žlutém paláci (budově Senátu) ve společnosti soudruha Molotova a vedoucího hospodářského plánovače, soudruha Valeriana Kujbyševa. Doprovázel je jen jeden či dva osobní strážci, přestože politbyro zakázalo vůdci „chodit po městě pěšky“.³ Dospělo totiž k závěru, že Stalinovi hrozí nebezpečí – až takovou nenávist sklídila jeho politika teroru, kterou tehdy zavedl proti takzvaným průmyslovým sabotérům, buržoazním expertům a politickým teroristům spiknutým se zahraničními mocnostmi. Pokus o atentát se rozhodně nedal vyloučit.

Večírek tak byl pro všechny příležitostí se trochu uvolnit. Jídlo přivezli z kremelské kuchyně – tvořila ho bohatá směsice předkrmů, ryb a masa, které měli zapíjet vodkou a gruzínským vínem – a podávala ho Vorošilovova hospodyně. Mnoho mužů sedělo u slavnostní tabule v dlouhých halenách a vysokých botách, které měly připomínat jejich společnou revolucionářskou minulost, kdežto ženy měly na sobě značkové šaty. Stalin zaujímal obvyklé místo uprostřed stolu a Naďa seděla naproti němu. Byla to nevázaná společnost, která

si ustavičně připíjela na stará revoluční vítězství a na nové úspěchy průmyslového rozvoje.

Z útržkovitých zpráv obsažených ve vzpomínkách těch, kdo se oné oslavy zúčastnili, lze rekonstruovat následující fakta: Stalin byl opilý a neskrývaně flirtoval s Galinou, filmovou herečkou a manželkou vysokého důstojníka Rudé armády Alexandra Jegorova – jednoduše po ní házel chlebové kuličky. Naďu to všechno buď znechucovalo, nebo prostě unavovalo. V té době už se totiž šušovalo o Stalinově poměru s jistou kremelskou kadeřnicí. Stalin rád omezoval své milostné zálety na ženy, od nichž se dala vymáhat diskrétnost, a kadeřnice pracující v Kremlu dozajista patřila k tajné policii. Naďa už tohle všechno zažila a věděla, že podobná milostná vzplanutí nikdy nemají dlouhého trvání, ačkoliv ona ani nikdo jiný nemohli vědět, jak daleko v nich Stalin zachází. Jeho tělesný strážce Vlasik o několik let později Světlaně sugestivně naznačil, že její otec „je koneckonců muž“.⁴ Toho večera byla Naďa každopádně viděna, jak koketně tančí se svým gruzínským kmotrem Avelem Enukidzem, tehdejším správcem kremelského komplexu. Zřejmě šlo o obvyklou taktiku zhrzené ženy, která se vlastním flirtem snaží dát najevo lhostejnost vůči manželovu laškování s jinými.

Řada svědectví se shoduje na tom, že Naďu popudil jeden politicky laděný přípitek. Stalin připíjel na „zničení nepřátel státu“ a přitom si všiml, že jeho žena nepozvedla číši. Zakřičel tedy přes stůl: „Hej, proč nepiješ? Dej si taky!“⁵

„Nejmenuju se *hej*,“ opáčila jedovatě Naďa a vyrazila pryč. Účastníci oslavy ještě slyšeli, jak přes rameno křičí: „Radši už mlč! Mlč!“ V místnosti zavládlo šokované ticho. Dokonce ani manželka se nesměla obrátit zády ke Stalinovi. Ten jen opovržlivě zabručel: „Ta je ale pitomá,“ a pokračoval v pití.

Za Naďou zamířila její blízká přítelkyně Polina Molotovová. Podle ní s Naďou několikrát obešly Kreml a Polina jí připomínala, pod jakým je Stalin tlakem. Opil se, což u něj bylo vzácné, a potřeboval se trochu uvolnit. Když si v časných ranních hodinách popřály obě ženy dobrou noc, byla prý Naďa „naprosto klidná“.

Po návratu do kremelského bytu zamířila Naďa do svého pokoje a zavřela se v něm. Po čtrnácti letech manželství spali se Stalinem odděleně. Její pokoj se nacházel napravo od jídelny, zatímco Stalinův byl na stejné chodbě vlevo. Do pokojů dětí se vcházelo z jiné chodby a pokoje pro služebnictvo byly mnohem dál.

Někdy během časných ranních hodin sebrala Naďa malou pistoli Mauser, kterou jí daroval bratr Pavel, a střílila se do srdce.⁶

Výstřel zřejmě nikdo neslyšel – rozhodně ne děti ani služebnictvo. V oněch dnech stával před branou strážce. Stalin, pokud byl vůbec doma, to všechno zřejmě zaspal.

Hospodyně Carolina Tilová připravovala Nadě jako každé ráno snídani. Tvrdila, že když vešla do pokoje, našla Naďu ležet na podlaze vedle postele v tratolišti krve – v ruce prý stále držela malou pistoli. Tilová vyrazila do dětského pokoje, aby probudila Světlaninu chuťvu Alexandru Andrejevnu, a společně se vrátily do Nadina pokoje. Obě ženy zvedly Nadino tělo a položily ho na lůžko. Nepřivolaly Stalina, protože se děsily jeho pravděpodobné reakce, a místo toho zatelefonovaly nejprve Nadinu kmotrovi Avelu Enukidzemu a pak Polině Molotovové. Všichni zúčastnění čekali. Konečně se probudil i Stalin a vešel do jídelny. Přítomní se k němu otočili: „Josife, Naďa už není mezi námi.“

Později se objevily zvěsti, že Stalin po oslavě odjel s jinou ženou na daču Zubalovo a domů dorazil až nad ránem. Pohádali se s Naďou a on ji zastřelil.

Stalin sice podobné pomstychtivé historky přitahoval jako magnet, avšak tato je dost nepravděpodobná. Daleko přesvědčivěji působí jistota pozůstalých, že Naďa spáchala sebevraždu, i jejich zlost na ni: jak mohla takovým způsobem opustit děti?

Příbuzní také tvrdili, že Naďa napsala Stalinovi zatrpklý a výčitekami prospěkovaný vzkaz na rozloučenou, ale on ho ihned po přečtení zničil. Pavlova manželka Žeňa uvedla, že prvních několik dnů po události byl Stalin v šoku. „Tvrdil, že ani on už nechce žít dál... Byl v takovém stavu, že se ho báli nechat o samotě. A čas od času propadal záchvatům vzteku.“⁷

Nada a Stalin na pikniku. Výřez z fotografie pořízené počátkem 20. let.

Rodina potřebovala věřit, že je zdeptaný, a nelze vyloučit, že tomu tak opravdu bylo. Svým způsobem Naďu skutečně miloval, o čemž svědčí i jeho milostné dopisy. I diktátoři mohou podléhat citům. Jeho reakce však byla krutě egocentrická. Švagrová Maria Svanidzeová zaznamenala ve svém soukromém deníku okamžik, kdy se Stalinovi svěřila, že Naďe její krok vyčítá: „Jak mohla opustit dvě děti?“ Na to Stalin odpověděl: „Děti na ni po pár dnech zapomněly, ale já jsem poznamenaný do konce života.“⁸ Lze si těžko představit, že otec řekne o svých truchlících dětech něco podobného, avšak Stalinova sebelítost působí přesvědčivě. Světlana vždy zastávala o poznání realističtější názor, že matčina sebevražda zhoršila Stalinovu paranoii: Nikomu už se nedá věřit, zrada se dopouštějí i ti nejbližší.

Proč si tedy Naďa v pouhých jednatřiceti letech vzala život? Pravdu už se nikdy nedozvíme, zato spekulací je habaděj. Nejjedno-

dušší vysvětlení zní, že byla duševně chorá. Zpočátku tomu věřila i Světlana. Historik Simon Sebag Montefiore píše: „Její lékařská zpráva, kterou Stalin uchovával ve svém archivu, i svědectví těch, kdo ji znali, potvrzují, že Naďa trpěla vážnou duševní nemocí, snad zděděnou manickou depresí nebo hraniční poruchou osobnosti..., a také onemocněním lebky, kvůli němuž mívala migrény.“ Naďa trpěla i řadou dalších nemocí. Prodelala několik potratů, což v té době byla nikoliv neobvyklá forma antikoncepce, a v jejich důsledku měla mnoho gynekologických problémů.⁹ Jezdila do lázní a německých sanatorií, což byla libůstka, ne-li přímo fetiš většiny příslušníků partajní elity.

Světlana však spatřovala motiv matčina zoufalství v jejím odporu vůči Stalinově represivní politice. Otázka zní, zda je tento názor aspoň trochu věrohodný.

Na Nadině korespondenci z doby dospívání je dobře patrné, že to byla dogmatická a idealistická mladá komunistka. Během občanské války, která se rozzuřila po vítězství bolševiků, dokázala ospravedlnovat násilí jako nezbytnou podmínku přežití Říjnové revoluce. A když Lenin vyslal Stalina v červnu 1917 do Caricynu (v roce 1925 přejmenovaného na Stalingrad), aby tam se 450 krasnogvardějci zajistil dodávky potravin pro Moskvu a Petrohrad, tehdy sedmnáctiletá Naďa a její bratr Fjodor ho doprovázeli jako jeho pomocníci. Jeden železniční vagon byl odstaven na vedlejší kolej a Stalin ho používal jako své ústředí. Jejich manželství ještě nebylo oficiálně stvrzeno, avšak podle bolševických konvencí už byla Naďa považována za Stalinovu manželku.

Stalin začal bezodkladně čistit město od domnělých kontrarevolucionářů. Když Lenina opakovaně žádal o rozsáhlé vojenské pravomoci, Naďa přepisovala jeho dopisy na stroji. A když mu Lenin nařídil, aby byl ještě „nelítostnější“ a „nemilosrdnější“, Stalin mu odpověděl: „Buď ujištěn, že se naše ruka nezachvěje.“

Stalin prováděl politiku „exemplárních čistek“. Vypaloval vesnice, aby ukázal, s jakými důsledky musí počítat ti, kdo se nepodvolí rozkazům Rudé armády, a aby demonstroval, k čemu povedou kontrare-

voluční sabotáže. Jeho zápal pro bezdůvodné násilí přitom Naďu zjevně nevyváděl z míry – seděla v železničním vagonu a vesele psala.

Naďa zkrátka Stalina milovala a zdá se, že jí nedělalo problém si bolševický kult násilí vnitřně odůvodnit, ba dokonce si ho idealizovat. Vášnivé milostné dopisy, které si oba v době svého odloučení posílali, v sobě mají elektrizující, byť konvenční náboj. Ještě v červnu 1930, během Nadina pobytu v Karlových Varech, kde si léčila vysilující bolesti hlavy (jiná zpráva ovšem naznačuje, že ve skutečnosti trpěla akutními bolestmi břicha, možná následkem potratu), jí Stalin napsal: „Tatko [jeho láskyplné gruzínské oslovení], napiš mi něco... Jsem tu strašně osamělý, Tatočko. Sedím sám doma a připadám si jako malý výr. Na venkově jsem nebyl – moc práce. Dokončil jsem své povinnosti a mám v plánu vyrazit pozítří na venkov za dětmi. Tak sbohem. Nezdržuj se tam moc dlouho, brzy se vrať. Líbám tě. Tvůj Josif.“¹⁰ Jeden z jejích dopisů Stalinovi zase končil slovy: „Prosím Tě, dobře se o sebe starej. Vřele Tě líbám, jako jsi mě před odjezdem políbil Ty. Tvoje Naďa.“¹¹

Rodinný život se Stalinem však měl odlišný ráz a byl mimořádně nevyzpytatelný. Poprvé se ho Naďa pokusila opustit v roce 1926, kdy bylo Světlaně pouhých šest měsíců. Po jedné hádce sbalila Světlanu, Vasilije i Světlaninu chůvu a odjela vlakem do Leningradu (po Leninově smrti v roce 1924 byl Petrohrad přejmenován na Leningrad), kde dala svým rodičům jasně najevo, že od Stalina odchází a má v úmyslu zařídit si vlastní život. Stalin jí pak telefonoval a prosil, ať se vrátí. Když se jí nabídl, že pro ni přijede, odvětila: „Vrátím se sama. Pro stát by bylo moc drahé, kdybys sem jezdil.“¹²

Rok 1929, kdy Naďa studovala druhý ročník průmyslové školy, byl zároveň „rokem velkého přelomu“ a násilné kolektivizace rolníků do kolchozů neboli zemědělských družstev. Byl to brutální proces. V zájmu vykoření soukromého podnikání se zavíraly vesnické trhy a zabavoval dobytek. Kulaci neboli prosperující sedláci (prosperitu přitom mohlo znamenat už vlastnictví jediné krávy) byli deportováni. V rámci této politiky známé jako rozkulačování se se sedláky „zacházelo jako s dobytkem... Během tranzitu často umírali zimou,

hladem, bitím za pochodu nebo z jiných příčin“. Do roku 1932, kdy Naďa zemřela, už v nechvalně proslulém gulagu (systému táborů nucených prací) žilo „více než čtvrt milionu lidí“ a 1,3 milionu „převážně deportovaných kulaků“ mělo status „zvláštních osadníků“.¹³

V letech 1932 a 1933 zuřil na Ukrajině hladomor. Stalin a jeho ministři prodávali obilí do zahraničí a z výtěžku financovali hutě a traktory, aby udrželi rychlé tempo industrializace. Přestože ukrajinské politbyro naléhavě prosilo o krizové dodávky, žádná pomoc nepřišla. Zahynuly miliony lidí. V roce 1932 byla řada Nadinych spolužáků z průmyslové školy zatčena za to, že veřejně promluvili o hladomoru. Také Naďa se údajně stavěla proti „kolektivizaci a její nemorálnosti“. Jako Stalinova kritička tajně sympatizovala s Nikolajem Bucharinem a pravicovou opozicí. Stalin pak Nadě nařídil, aby do školy dva měsíce nechodila.¹⁴

Zpočátku se Naďa snažila uplatňovat svůj vliv. Když Stalin v září 1929 sám trávil dovolenou v Soči, napsala mu ustaraný dopis, v němž mu prozradila, že to ve straně vře kvůli sporu ohledně deníku *Pravda*, kde vyšel článek neschválený partajní hierarchií. Ačkoliv dotyčný článek viděla před otištěním řada lidí, všichni svalovali vinu na jejího přítele Leonida Kovaljova a volali po jeho propuštění. Naďa v dlouhém dopise opatřeném prostým oslovením „Drahý Josife“ napsala:

Nezlob se na mě, ale opravdu cítím bolest za Kovaljova, neboť vím, jakou kolosální práci v redakci odvedl... Odsuzovat Kovaljova... je prostě obludné... Vypadá už jako mrtvola... Víím, že se Ti protivím, když se vměšuji do Tvých záležitostí, ale prostě si myslím, že by ses měl na tento absolutně nespravedlivý výsledek podívat... Nemůžu být lhostejná k osudu tak dobrého pracovníka a svého soudruha... Loučím se s Tebou a něžně Tě líbám. Odpověz mi, prosím.¹⁵

Stalin odepsal o čtyři dny později: „Tatko! Dostal jsem Tvůj dopis ohledně Kovaljova... Myslím, že máš pravdu... Je evidentní, že v Kovaljovovi našli obětího beránka. Udělám, co bude v mých

silách, jestli není pozdě... Posílám své Tatce mnoho, mnoho, mnoho pusinek. Tvůj Josif.“¹⁶ Stalin na Nadinu žádost skutečně začal jednat a napsal Sergovi Ordžonikidzemu, který měl na starosti posuzování případů neposlušnosti vůči stranické politice. Sdílel mu, že dělat z Kovaljova obětího beránka je „velmi laciná, ale nesprávná a nebolševická metoda napravování chyb... Kovaljov by... ZA ŽÁDNÝCH OKOLNOSTÍ nenechal o Leningradu vytisknout jediný řádek, který by nebyl v tichosti nebo i přímo schválený někým z byra.“¹⁷ Kovaljov se nakonec propuštění z *Pravdy* nevyhnul – ne však jako „nepřítel lidu“, ale spíš jako „zbloudilý syn strany“.¹⁸

Naďa odepsala poněkud pateticky: „Jsem moc ráda, žeš mi v Kovaljovově záležitosti projevil důvěru,“ a pokračovala konstatacím, že škola je velmi přátelská. „Studijní výsledky se hodnotí podle kritérií: ‚kulak‘, ‚střed‘, ‚chudý‘. Každý den se tomu hodně smějeme. Já už mám nálepku pravičáka.“ Bylo to dost zvláštní přiznání s ohledem na to, že Stalin měl zanedlouho takzvanou pravicovou opozici zlikvidovat.¹⁹

Mezi Naďou a Stalinem už tehdy zjevně narůstalo napětí. V létě roku 1930 napsala: „Letos v létě jsem neměla pocit, že bys měl z oddálení mého odjezdu radost, právě naopak. Loni v létě jsem to cítila, ale teď ne... Odpověz mi, pokud Tě můj dopis příliš nerozladil – anebo jak budeš chtít.“²⁰ Stalin jí odepsal, že její výtky jsou „nespravedlivé“.²¹ A v říjnu Naďa napsala: „Neozýváš se mi... Možná Tě příliš pohltil lov křepelek, nebo jsi prostě líný napsat.“²² Stalin reagoval ironicky: „V poslední době jsi mě začala chválit. Co to znamená? Je to dobrá, nebo špatná zpráva?“²³ Nadiny dopisy Stalinovi do Soči často obsahovaly zprávy o hladu v Moskvě, o dlouhých frontách na potraviny, o nedostatku paliva, o rozkladu města. „Moskva teď vypadá lépe, ale na některých místech pořád připomíná ženu, která si zakryla vady na kráse pudrem, a ten z ní po dešti stéká ve špinavých čůrcích... Člověk si přeje, aby nám tyto nedostatky jednoho dne zmizely ze života, aby se lidé cítili úžasné a aby dobře pracovali.“²⁴

Je tedy možné, že v době své sebevraždy netrpěla Naďa schizofrenií, ale spíš deziluzí z manželovy revoluční politiky. V noc své smrti odmítla pozvednout číši ke Stalinovu přípitku na „zničení nepřátel státu“.

Irina Goguová, Nadina kamarádka z dětství stráveného v Gruzii, kdy se děti Allilujevovy chodily každou sobotu koupat k nim domů, protože ve svém bytě neměly vanu, vzpomínala, jak se Naďa ve Stalinově přítomnosti chovala.

[Naďa] hodně věcí chápala. Když jsem se vrátila [do Moskvy], vyrozuměla jsem, že její přátelé byli zatčeni a pobývají někde na Sibiři. Naléhala, že chce vidět jejich obžalobu. Takže měla o spoustě věcí přehled... V Josifově přítomnosti připomínala fakíra, který v cirkuse chodí bosky po skleněných střepech. Usmívala se na publikum a v očích měla děsivé soustředění. Taková byla vedle Josifa, protože nikdy nevěděla, co se v příštím okamžiku stane – jakého výbuchu se dočká. On byl opravdu hrubián. Jen Světlana ho dokázala obměkčit.

Goguovou nijak nepřekvapilo, když se doslechla zvěsti o Nadině sebevraždě. Pravda o tomto činu sice byla okamžitě utajena, ale podle Goguové ji lidé uvnitř bezpečnostních složek vesměs znali. Své líčení přitom doplnila zajímavým detailem. „Naděžda měla krásné a dokonalé rysy. A v tom je právě ten paradox. Toho, že byla krásná, si lidé všimli až po její smrti... V Josifově přítomnosti se totiž chovala jako fakír – pořád v ní bylo vnitřní napětí.“²⁵

Alexandr Allilujev, syn Nadina bratra Pavla, doplnil ještě v roce 2011 do mozaiky Nadiny sebevraždy přesvědčivý střípek v podobě historky, kterou mu vyprávěli rodiče.²⁶

Pavel se o sestřině sebevraždě dozvěděl v práci a okamžitě zatelefonoval manželce Ženě. Řekl jí, ať nikam nechodí, že přijde za chvíli domů. Když dorazil, zeptal se manželky, kam ukryla stoh dokumentů, které jí Naďa předala. „Do prostěradla,“ odpověděla Žeňa. „Tak je vezmi,“ poručil jí Pavel.

Nada měla v plánu od Stalina odejít. Hodlala odjet do Leningradu, a dokonce požádala šéfa tamní stranické organizace Sergeje Kirova, aby jí ve městě sehnal zaměstnání. V hromádce dokumentů, které nechala u svého bratra, byl zřejmě dopis na rozloučenou určený pro něj a pro jeho manželku.

Žeňa existenci dopisu dvacet let tajila a teprve v roce 1954 po Stalinově smrti se o něm zmínila před synem Alexandrem. Nada prý v dopise psala: „Už se Stalinem nemůžu žít. Vy v něm pořád vidíte někoho jiného. Ale on je Janus, muž dvou tváří. Půjde přes mrtvolu, pošlape každého na světě včetně vás.“ Alexandr k tomu připojil poznámku: „Všichni jsme nakonec zjistili, co byl soudruh Stalin za člověka, ale v té době to věděla jen Nada.“

Žeňa se Pavla zeptala, co navrhuje s dopisem udělat, a on jí odpověděl: „Zničit ho.“ Vzhledem k likvidaci dopisu i ostatních dokumentů se toto svědectví pochopitelně nedá doložit, což ostatně platí o mnoha historkách týkajících se nevyzpytatelného Stalina.

Světlanina byla v dospělosti přesvědčená, že Nada spáchala sebevraždu, protože dospěla k závěru, že nemá žádné východisko. Jak se člověk mohl před Stalinem ukrýt? Světlanina chůva se své chráněnkyni později svěřila, že pár dní před sebevraždou zaslechla Nadin rozhovor s jakousi kamarádkou. Nada prý prohlásila, že ji „všechno nudí, že se jí ze všeho dělá špatně a nic ji netěší“. „A co děti?“ zeptala se kamarádka nevěřicně. „Všechno, dokonce i děti,“ opáčila Nada.²⁷ Taková znechucenost je příznakem hluboké deprese, avšak pro Nadinu dceru bylo velmi bolestné slyšet podobné svědectví. Její matka byla „strašně znuděná“. Světlaniny reakce na matku se proto vždy pohybovaly mezi sentimentální idealizací a zatrpklým hněvem a tento rozpor zůstal do konce jejího života nevyřešený.

Světlanina si nevzpomínala, jak nebo kdy se dozvěděla o matčině smrti, a nevěděla ani, kdo jí to oznámil. Pamatovala si však na slavnostní vystavení těla, které začalo 9. listopadu ve 14.30. Zpráva o Nadině úmrtí byla šokující a se Stalinovou manželkou se chtěly naposledy rozloučit statisíce Moskvanů, přestože někteří slyšeli její jméno poprvé v životě. Stalin si svůj rodinný život velmi chránil.

Truchlíci pozůstalí krácejí vedle Nadiny rakve během procesí na Novoděvičí hřbitov v listopadu 1932. Malý chlapec v první řadě je Vasilij. Světlana nebyla přítomna.

Otevřená rakev s Nadinými ostatky spočívala ve dvoraně v GUMu, což byla obrovská budova s atriem, v níž sídlily vládní úřady i stejnojmenný obchodní dům. Irina Goguová vzpomínala na zástup lidí před budovou: fronta prý byla tak dlouhá, že se někteří nezasvěcení občané ptali, co uvnitř dávají zadarmo.²⁸ Světlana si ještě vzpomínala, že ji Zina, manželka strejdy Serga Ordžonikidzeho, vzala za ruku a dovedla ji k rakvi v očekávání, že holčička políbí matku na chladnou tvář a dá jí poslední sbohem. Světlana však začala křičet a odtáhla se.²⁹ Obraz matky ležící v rakvi se jí přitom navždy vryl do paměti. Vzápětí dvoranu chvatně opustila.

O Stalinově chování během smutečního obřadu koluje několik verzí. Podle jedné vzlykal, takže ho Vasilij vzal za ruku a řekl: „Neplač, tati.“ Jinou verzi poskytl Molotov, Polinin manžel, jenž si prý navždy zapamatoval výjev, jak Stalin přistupuje k rakvi a po tvářích mu stékají slzy. „Načež velmi smutně řekl: ‚Nezachránil jsem ji.‘ Toto jsem slyšel a utkvělo mi to v paměti. ‚Nezachránil jsem ji.‘“³⁰

Podle Světlanina líčení přistoupil Stalin k rakvi, v náhlém návalu hněvu do ní strčil a pronesl: „Odešla jako nepřítel.“³¹ Zprudka se obrátil zády k tělu a odešel. Mohla něco takového slyšet přímo Svět-

lana? Celé svědectví působí spíše jako dodatečná invektiva než jako věrný popis událostí viděných očima šestileté dívky ve stavu hysterie. Možná to takto popsal někdo jiný.

Deník *Pravda* informoval o Nadině smrti povšechně, bez bližšího vysvětlování. Její sebevražda byla státním tajemstvím, ačkoli všichni lidé ve státním aparátu o ní věděli. Dětem a veřejnosti se předložila jiná verze: Naďa zemřela na zánět pobřišnice po akutním zánětu slepého střeva.

Trvalo deset let, než se Světlana dozvěděla o matčině sebevraždě pravdu. Možná se to zdá zarážející, ale je to zcela uvěřitelné. Teror, který kolem sebe začal Stalin šířit, nejcitelněji zasahoval jeho nejbližší. Kdo by se opovážil prozradit vůdcově dceři, že její matka spáchala sebevraždu? Mnoho lidí by bylo zastřeleno jen za to, že tuto pravdu znali. Zanedlouho začalo být nemístné vůbec Nadino jméno zmiňovat.

Stalina manželčina smrt zjevně šokovala, ale překonal ji. Svě matce napsal: „Děti Ti posílají poklonu. Po Nadině smrti to mám v soukromém životě moc těžké, ale silný muž musí všechno statečně snášet.“³²

U velmi malých dětí jsou však jizvy způsobené úmrtím rodiče vždy nesmírně hluboké, zčásti i proto, že jejich mladá mysl ještě koncept smrti nechápe – děti vnímají jen to, že je někdo opustil. Světlanin adoptovaný bratr Arťom Sergejev vzpomínal na oslavu Světlaniných sedmých narozenin, která se konala čtyři měsíce po Nadině smrti. Všichni přinesli nějaký dárek a Světlana, která ještě stále nevěděla přesně, co smrt znamená, se zeptala: „A co mi z Německa poslala máma?“³³ Každopádně se bála spát sama ve tmě.

Kamarádka z dětství, sedmiletá Marfa Peškovová, vnučka slavného spisovatele Maxima Gorkého, vzpomínala, jak jednou Světlanu po Nadině smrti navštívila. Světlana si právě hrála s panenkami a po celé podlaze se válely ústřížky černé látky. Světlana se totiž snažila obléknout panenky do černého a svěřila se Marfě: „To jsou máminy šaty. Máma umřela a já chci, aby moje panenky měly na sobě máminy šaty.“³⁴

Kapitola 3

Paní domu a venkovan

Stalin s Vasilijem a osmiletou Světlanou.

Světlana vždy dělila svůj život na dvě části: před a po matčině smrti, kdy se jí svět obrátil naruby. Otec se okamžitě rozhodl, že se odstěhují z Potěšného paláce, kde jako by se v každém rohu vznášel Nadin stín. Nikolaj Bucharin se nabídl, že si s nimi vymění svůj pří-

zemní byt ve starém kremelském Senátu, známém též jako Žlutý palác, kde měl kdysi soukromou rezidenci Lenin. Stalin na to přistoupil.

Nový byt byl dlouhý a úzký, měl klenuté stropy a nevlídné tmavé pokoje a kdysi sloužil jako úřadovna. Světlaně se v něm ani trochu nelíbilo. Jediným známým předmětem byla Nadina fotografie ze Zubalova, kde měla její matka nádherně vyšíváný šál; Stalin nechal snímek zvětšit a pověsit do jídelny nad bohatě vyřezávaný příborník. Světлана svůj pokoj zaplnila vzpomínkovými předměty na matku. O patro výš měl Stalin kancelář a ve stejné budově se scházelo i politbyro.

Světlanin domov teď byl plný neznámých lidí s ostržím zrakem. Domácnost fungovala podle vojenského modelu, kdy byli všichni zaměstnanci agenti OGPU (tajné policie) a neříkalo se jim už služebnictvo, nýbrž „obslužný personál“. Stalin evidentně pokládal kvazivojenský režim domácnosti za vhodný. Jeho děti se nesměly rozmazlovat. Žádný luxus, žádné požitky. Dokonce i bezpečnostní opatření nejspíš pokládal za nezbytná. Všude se to hemžilo nepřáteli.

Změnilo se dokonce i Světlanino milované Zubalovo. Když se tam s Vasilijem po matčině smrti vrátili, zdrtilo Světlanu zjištění, že domeček ve stromě, kterému říkali „Robinson Crusoe“, je rozebraný a zmizely i houpačky. Písčité cesty pokryl z bezpečnostních důvodů ošklivý černý asfalt a nádherné šeríky i zakrslé třešně někdo vykopal. A přestože členové širší rodiny stále do Zubalova často jezdili na víkendy a dědeček Sergej tam trávil většinu času, samotný Stalin už daču navštěvoval jen sporadicky.

Babička Olga dál bydlela v malém bytě v jiné kremelské budově. Její příbytek vybavený kavkazskými koberci, *tachtou* s vyšívánými polštáři a starým prádelníkem, na němž stály zarámované fotografie, představoval v tomto prapodivném novém světě jediné vlídné místo. Kdykoliv ji Světлана navštívila, láteřila babička nad novým režimem. Přítomnost „státních zaměstnanců“ označovala za mrhání veřejnými penězi. Personál si to nenechal líbit a mluvil o Olze jako o „hádavé staré bábě“.¹

Světlanina babička z matčiny strany Olga Allilujevová
na nedatované fotografii.

Záhy vyšlo najevo, že Stalin nemá v úmyslu bydlet v Kremlu. Krátce po Nadině smrti si nechal svým oblíbeným architektem Mironem Meržanovem navrhnout novou daču ve vesnici Volyňskoje v oblasti Kuncevo, asi pětadvacet kilometrů od Moskvy. Říkal jí Bližňaja neboli „blízká chata“. Tento název údajně zvolil proto, že zněl dostatečně mlhavě v telefonních rozhovorech, které by mohli odposlechnout nepřátelé. Šestnáctipokojová dača maskovaná zelenou fasádou stála uprostřed lesa. Pokud se do ní chtěl člověk dostat, musel přijet po úzké asfaltové silnici a pak se dostat za pětimetrový plot vybavený pátracími reflektory, za nímž se táhla druhá bariéra z ostnatého drátu. Světlaně se otcova nová dača hnusila. Prohlašovala, že dača i nový kremelský byt ji ještě desítky let strašily ve snech.

Do roku 1934 se Stalin do své dači v Kuncevu přestěhoval. Většina večerů probíhala tak, že sešel ze své pracovny ve Žlutém paláci do kremelského bytu, aby se navečeřel s dětmi. Doprovázeli ho nejbližší spolupracovníci, vesměs muži. Světlana se přihnala do jídelny a otec ji posadil po své pravici. Muži se pak bavili o pracovních věcech,

zatímco ona upřeně hleděla na matčinu záramovanou fotografii nad příborníkem. Otec se k ní nakonec otočil, zeptal se jí na známky a podepsal žákovskou knížku. Na závěr večere se rozloučil s dětmi a až do časných ranních hodin pokračoval v diskusích se členy politbyra. Nakonec odjel do Kunceva, kde přespal. Ještě předtím někdy zavítal do Světlanina pokoje a políbil spící dceru na dobrou noc.

Také život na dače v Kuncevu měl vojenský ráz a odehrával se za přítomnosti velitelů a tělesných strážců. Dva kuchaři, posluhovačka, šoféři, hlídači, zahradníci a servírky pracovali na směny. Také oni byli zaměstnanci OGPU. Zanedlouho se Stalinova domácnost rozrostla o jeho osobní hospodyně Valentinu Isťominovou – všichni včetně Světlany jí láskyplně říkali „Valečka“ –, která u něj zůstala osmnáct let. Podle Molotova se vynořila řada nepotvrzených zvěstí, že Valečka dělá Stalinovi společnost i v posteli.²

Chůva Alexandra Andrejevna sice směla zůstat v kremelském bytě se Světlanou, ale v roce 1933 nastoupila nová vychovatelka Lidija Georgijevna. Světlaně se okamžitě znelíbila, když začala její chůvu kárat: „Pamatuj si, kde je tvoje místo, soudružko.“ Sedmiletá Světlana tehdy odsekla: „Neopovažujte se urážet moji chůvu.“³

Po matčině smrti byla Světlanina zdeptanost téměř hmatatelná. Citové strádání řešila tak, že se upínala k otci. Srpen 1933 strávila s chůvou v Soči, odkud mu napsala dopis do Moskvy, kde v té době pobýval:

5. SRPEN 1933

Ahoj, můj drahý papočko [tatínku],

jak žiješ a co Tvoje zdraví? Dostala jsem Tvůj dopis a mám radost, že jsi mi dovolil tady zůstat a čekat na Tebe. Bála jsem se, že odjedu do Moskvy, Ty mezitím přijedeš do Soči a já už se s Tebou neuvidím. Drahý papočko, až přijedeš, vůbec mě nepoznáš. Jsem celá opálená. Každou noc slyším vytí šakalů. Čekám na Tebe v Soči.

Líbám Tě.

Světanka⁴

Uplynulo devět měsíců od smrti její matky. Dítě, které se bojí tmy, poslouchá vytí šakalů v lese a bojí se, že se mu ztratí tatínek. Je mu sedm let. Čeká. Tato neutišitelná touha po citu přepadávala Světlanu i mnohem později a ničila jí život.

Zdá se, že si Stalin psychické potřeby své malé dcerky do jisté míry uvědomoval. Kandid Čarkviani, spisovatel a politik, jehož Stalin obdivoval a prosazoval, popsal ve svých pamětech, jak ho šokovalo zjištění, že „Stalin, který jinak absolutně postrádal sentimentalitu, projevoval vůči dceři veskrze netypickou něžnost. ‚Ty moje malá paní domu,‘ prohlásil například, posadil si Světlanu na klín a zahrnul ji polibky. ‚Co přišla o matku, pořád jí říkám, že domácnost vede ona,‘ prozradil nám.“⁴⁵

Stalin měl také pro Světlanu láskyplné zdobněliny. Byla jeho „motýlkem“, „muškou“ nebo „vrabčáčkem“. Vymyslel i laškovnou hru, kterou hráli až do jejích šestnácti let. Kdykoliv ho Světlana o něco požádala, odpověděl slovy: „Proč mě jenom žádáš? Rozkaž mi to a já to okamžitě zařídím.“ Nazýval ji svou paní domu nebo tajemnicí; to ona mu prý velí. Scházel ze své pracovny v horním podlaží Žlutého paláce, kráčel chodbou a volal: „Paní domu!“

Pořád to však byl Stalin. Mimo jiné Světlaně vymyslel imaginární kamarádku jménem Ljolka. Měla být její dvojnicí, malou holčičkou, která je ve všem dokonalá. Prohlásil třeba, že právě viděl Ljolku, která vykonala něco úžasného, a Světanko (tuto zdobnělinu Stalin používal) by ji v tom měla napodobit. Případně nakreslil obrázek, na kterém Ljolka dělala to či ono. Světlana Ljolku ve skrytu duše nenáviděla.

Když Stalin pobýval na dače v Soči, psal dceři dopisy velkým hůlkovým písmem a podepisoval se jako „Tatínek“:

Mé paní domu Světance:

Vůbec tatínkovi nepíšeš. Myslím, že jsi na něj zapomněla. Co Tvoje zdraví? Nejsi nemocná, že ne? A co vůbec děláš? Vidělaš Ljolku? Jak se mají Tvoje panenky? Myslím, že od Tebe brzy dostanu nějaký rozkaz, ale žádný nepřišel. Škoda. Tatínka

to strašně moc mrzí. Ale nevadí. Posílám Ti pusinku a čekám, až se mi ozveš.

*Tatínek*⁶

Stalin sám sebe označoval za Tajemníka č. 1. Světlana psala Tajemníkovi č. 1 krátké rozkazy a připichovala je připínáčky na zeď vedle telefonu. Žertem také rozesílala úřední dopisy všem ostatním „menším tajemníkům“ v Kremlu. Vládním ministrům, jako byli Lazar Kaganovič nebo Vjačeslav Molotov, nezbylo než na tuto hru přistoupit.

Každý podzim trávil Stalin několik týdnů na své jižní dače v Soči, kde o samotě pracoval; se Světlanou pak zůstávala chůva. Světlana psala otci láskyplné dopisy, ale z jejího tónu je cítit úzkost a váhavost:

15. ZÁŘÍ 1933

Ahoj, můj drahý papočko,

jak žiješ a co Tvoje zdraví? Dojela jsem dobře, až na to, že moje chůva cestou hodně onemocněla. Ale teď už je všechno dobré. Nechci, aby se Ti po mně stýskalo, papočko, hlavně se uzdrav, odpočiň si a já se zkusím výborně učit, abys měl ze mě radost...

Vroucně Tě líbám.

*Tvoje Světank*⁷

Stalinovy dopisy dceři do Moskvy bývaly laskavé i škádlivé:

18. DUBEN 1935

Ahoj, moje malá paní domu!

Posílám Ti granátová jablka, mandarinky a trochu kandovaného ovoce. Ať Ti chutnají, moje malá paní domu... Hlásím, soudružko paní domu, že jsem byl jeden den v Tiflisu. Zajel jsem za svou matkou a vyřídil jí pozdrav od Tebe a od Vasji. Má se víceméně dobře a oběma Vám posílá velkou pusu. Tak to je prozatím všechno. Líbám Tě. Brzy se uvidíme.⁸

Své dopisy podepisoval Stalin slovy: „Od ubohého tajemníka Světanky-paní domu, chudého venkovana J. Stalina.“

Nikita Chruščov si Světlanu pamatoval jako líbeznou holčičku, která byla „vždycky hezky oblečená v ukrajinské sukni a vyšívané halence“ a díky zrzavým vlasům a pihám vypadala jako „načančaná panenka“.

Stalin řekl: „Nu, paní domu, zabav hosty,“ a ona odběhla do kuchyně. Stalin to pak vysvětlil: „Kdykoliv se na mě naštve, prohlásí: ‚Jdu do kuchyně a budu si na tebe stěžovat kuchaři.‘ Vždycky ji pak prosím: ‚Ušetři mě! Jestli si postěžuješ kuchaři, bude se mnou amen!‘“ Načež Světlanka [*sic*] rázně prohlásila, že jestli taťka ještě jednou něco provede, ona už to na něj poví.⁹

Hra na paní domu a venkovana možná působila kouzelně, ale měla i svou stinnou stránku. Chruščov tvrdil, že k malé Světlance cítil lítost, „jakou člověk cítí k sirotkovi. Stalin byl sám o sobě hrubý a nepozorný... Miloval ji, ale jeho něžnost se podobala vztahu kočky k myši.“

V Kremlu se na místě někdejší zimní zahrady nacházel malý kinosál spojený chodbami s kremelským Senátem. Po obvyklé dvouhodinové večeři, která končila v devět hodin, prosila Světlana otce, aby mohla zůstat vzhůru a dívat se na filmy.

Stalin viděl v Kremlu všechny nové sovětské filmy ještě předtím, než se dostaly na veřejnost, a tak se i Světlana často dívala na ruské snímky: *Čapajev*, *Cirkus*, *Volha, Volha*. Kromě toho však Stalin miloval i americké westerny a zejména filmy s Charliem Chaplinem, při nichž mívál záchvaty smíchu – s výjimkou Chaplinova *Diktátora*, který byl zakázaný. Světlana na tyto časy vždy vzpomínala s nostalgií: „Tato léta ve mně zanechala vzpomínku, že mě miloval, snažil se mi být otcem a chtěl mě vychovávat, jak nejlépe dovedl. S příchodem války se to všechno zhroutilo.“¹⁰

Po smrti Světlaniny matky se stal otec podle jejích slov „mou konečnou a nezpochybnitelnou autoritou ve všem“. V oboru psychické manipulace nebyl nikdo kovanější než Stalin, „chudý venko-

van“ ovládající svou malou „paní domu“. Světlana se pak celý život snažila strhnout ze sebe masku vnitřní harmonie, kterou si kvůli otci nasadila. Často se jí to dařilo, jenže pak se jí tato maska vždy opět přisála k obličejí. Vznikal tak zajímavý paradox: dítě, které smělo sekýrovat nejmocnější členy politbyra coby své tajemníky, a zároveň děsivě osamělá holčička, jež se učila způsobnému chování.

Často se sice tvrdí, že Stalinova rodina se po Nadině smrti rozpadla, avšak jednotliví rodinní příslušníci to popírají. Všichni do jednoho – dědeček Sergej s babičkou Olgou, strýc Pavel s tetou Žeňou, teta Anna se strýcem Stanislavem, strýc Aljoša s tetou Marií Svanidzeovou – k nim dál jezdili na návštěvy. Ještě následující dva nebo tři roky zůstávali Allilujevovi a Svanidzeovi Stalinovi nablízku. V létě spolu jezdili do Soči a Nový rok a narozeniny oslavovali na Stalinově dače v Kuncěvu.¹¹

Zleva: Vasilij, předseda Nejvyššího sovětu Andrej Ždanov, Světlana, Stalin a Světlanin nevlastní bratr Jakov na Stalinově dače v Soči, kolem roku 1934.

Dokonce je možné, že i samotný Stalin udržoval zdání rodinných pout. Když bylo Světlaně devět let, zorganizoval pro ni, Jakova a Vasilije návštěvu u své matky Keke v Tiflisu. Bylo to v roce 1935, dva roky před babiččinou smrtí. Ačkoliv byl tiflíský palác velkolepý, Keke dál bydlela jako prostá venkovanka v jedné místnosti v přízemí. Návštěva neskončila dobře. Keke totiž Světlanu děsila. Seděla na své černé železné posteli, vedle sebe měla černě oděné stařeny, které vypadaly jako vrány, a promlouvala na Světlanu gruzínsky. Tímto jazykem přitom mluvil pouze Jakov. Světlana si vzala pamlsky, které jí babička nabídla, a co nejrychleji se odebrala ven.

Stalin se této cesty nezúčastnil. Matku pak ještě stihl navštívit v době, kdy už byla smrtelně nemocná. Právě během této návštěvy údajně Keke pronesla svou slavnou výtku na synovu adresu. „Josi-fe,“ zeptala se, „kým teď vlastně jsi?“ Stalin jí odpověděl: „Vzpomeň si na cara. Já jsem něco jako car.“ Na to Keke: „Velká škoda, že ses nikdy nestal knězem.“ Podle Světlany otec vždy tento rozhovor líčil „s gustem“.¹²

Světlana teď chodila na vzorovou základní školu č. 25 ve Staropimenovské ulici v centru Moskvy. Bratra Vasilije, kterému bylo dvanáct a do té doby chodil do páté třídy v méně přísné škole č. 20, rovněž přeložili na vzorovou školu č. 25, aby byli spolu. Každý pracovní den v 7.45 vysadila kremelská limuzína Světlanu s Vasilijem u Puškinova náměstí. Zbytek cesty absolvovaly obě děti pěšky, prošly velkými dubovými dveřmi a vystoupaly po schodech do prvního patra, kde na zdi grandiózního odpočívadla visely portréty jejich otce a Lenina.

Světlanina školní léta se časově shodovala s kultem osobnosti. Všude se objevovaly Stalinovy podobizny, pod nimiž začaly přibývat oslavné přídomky, od „Velkého kormidelníka“ až po „Nejlepšího přítele sovětských žen“. Stalinova příbuzná Maria Svanidzeová trvala na tom, že nešlo o výsledek jeho osobní marnivosti. Stalin podle ní tvrdil, že „lidé potřebují cara, tedy někoho, komu by se mohli klanět a v jehož jménu by mohli žít a pracovat“.¹³ Toto tvrzení nezní zcela přesvědčivě, avšak zdá se, že motivem ke kultu osobnosti skutečně

nebyla jen Stalinova megalomanie, ale i vychytralá politická kalkulace počítající s účinkem propagandy. Buď jak buď, Světlana každé ráno mījela u schodiště podobiznu vlastního otce.

Světlanina třída v moskevské vzorové škole č. 25, rok 1935.
Světlana sedí ve třetí lavici v prostřední řadě.

Vzorová škola č. 25 rozhodně nebyla obyčejná „základka“. Jak to formuloval jeden bývalý žák, byla to „škola, kam chodily děti velkých ryb“.¹⁴ Na chodbách rostly palmy a citronovníky a stoly v jídelně byly prostřené bílými ubrusy. Mezi zdejšími žáky figurovali synové a dcery slavných a mocných: děti herců, spisovatelů, polárního badatele, leteckého inženýra, členů výkonného výboru Kominterny a politbyra i dalších vysokých vládních činitelů. Před budovou se rojily limuzíny.

Jednalo se o jakési sovětské lyceum s velmi vysokými učebními nároky. Školní knihovna opatřená zářivým transparentem **BEZ VĚDOMOSTÍ NENÍ KOMUNISMU** obsahovala v roce 1937 dvanact tisíc svazků a odebírala čtyřicet titulů novin a časopisů. Vedle knihovny se nacházela tichá herna, kde děti hrály domino, stolní kriket a šachy.

Ve škole fungovala řada kroužků: divadelní, společenského tance, literární, fotografický, leteckého a automobilového modelářství, rádiový a elektrotechnický, parašutistický a šachový. Ve vedlejších ulicích sídlily školní kluby boxu a atletiky. Pořádaly se sportovní soutěže a volejbalové turnaje, při škole fungoval střelecký tým. Ve školních prostorách nechyběly ani lékařská a zubní ordinace. Žáci jezdili na exkurze do slavné Treťjakovské galerie nebo na Tolstého rodinné sídlo a prázdniny trávili v sanatoriích u Černého moře. Dokonce i když počátkem 30. let cestovali vlakem přes hladomorem stíženou Ukrajinu na letní tábory na Krymu a cestou míjeli nástupiště plná hladových lidí zubožených kolektivizací, zůstali plně pod vlivem školy. Učitelé s nimi o hladomoru nemluvili.

Vzorová škola č. 25 byla považována za „výkladní skříň socialismu“ a navštěvovaly ji tisíce dětí včetně cizinců. V patách jim obvykle byli reportéři a fotografové. Americký zpěvák Paul Robeson tam dokonce v roce 1936 umístil svého syna, byť pod jiným jménem. Za hranicemi Moskvy přitom byla spousta škol, které tito cizinci nenavštěvovali: škol, v nichž se žáci na začátku 30. let museli obejít bez papíru (poznámky si psali na okraje starých knih) a pera byla na příděl. Vzhledem k nedostatku lavic se tam učilo na směny a často se tyto školy zavíraly kvůli nedostatku palivového dříví nebo petroleje do lamp. V důsledku všeobecné devastace vyvolané násilnou kolektivizací a útoky na kulaky, které vedly až k rozsáhlému hladomoru, zaznamenávala řada škol mimo hlavní město často až čtyřicetiprocentní úbytek žáků. Mnozí z nich zemřeli.¹⁵

Andrej Bubnov, lidový komisař pro vzdělávání a šéf agitačního a propagandistického odboru Komunistické strany Sovětského svazu (Agitprop), vyzval všechny školy, aby se „pustily do třídního boje v zájmu transformace sovětské ekonomiky a společnosti“. Žáci a učitelé ze vzorové školy č. 25 si měli vzít k srdci stalinské krédo: „úcta k poslušnosti, hierarchii a autoritě institucí; víra v rozum, optimismus a pokrok; pochopení, že přírodu, společnost i člověka lze transformovat; a uznání nutnosti násilí“.¹⁶

Všechny sovětské děti byly vychovávány v komunistickém duchu.

Nejprve to byla okťabrijata, pak pionýři a nakonec komsomolci. Okťabrijonkom se dítě stávalo v první třídě vždy 7. listopadu, u příležitosti výročí Říjnové revoluce (podle starého juliánského kalendáře spadal 7. listopad do měsíce října). Každý nový okťabrijonok dostal rudou hvězdu, uprostřed které se v bílém poli nacházela podobizna malého Lenina.

Pionýry se okťabrijata stávala ve třetí třídě. Dostala trojúhelníkový červený šátek, který musela každý den nosit. Kromě toho obdrželi novopečení pionýři odznaky s heslem VŽDY PŘIPRAVEN! Světlana nosila pionýrský кроj s hrdostí a během každoročních prvomájových průvodů na Rudém náměstí nadšeně pochodovala v útvaru své vzorové školy č. 25. „Lenin byl naší ikonou, Marx s Engelsem našimi apoštoly – a každé jejich slovo evangeliem,“ vzpomínala Světlana později.¹⁷ A rozumělo se samo sebou, že její otec měl vždy ve všem pravdu, „bez výjimky“.

Není bez zajímavosti porovnat reputaci obou Stalinových dětí v dotyčné škole: byla diametrálně odlišná. Na Vasilije vzpomínala většina spolužáků jako na zábavného a bouřlivého kluka, který neustále dělal potíže. Jeho největšímu kamarádovi přezdívali „Kolchozník“ – jeho rodina se nedávno přistěhovala do Moskvy z venkova a matka myla ve škole podlahy.

Vasilij proslul svými žertíky. Vedle školy stával tehdy kostel a na opuštěném hřbitově byly stále patrné vyvýšené hroby. Vasilij hřbitov tajně navštěvoval a vykopával tam s kamarády kosti – byla to jedna z jeho oblíbených kratochvílí.¹⁸ Kromě toho nechvalně proslul klením. Když ho učitelé kárali, varoval je, aby „nezapomínali, čím jsem syn“.

Absurdní situace nastala ve chvíli, kdy Vasilij záměrně rušil promítání jakéhosi filmu učitelům z jiných škol a jeho třídní zahřímal: „Stalin ven!“ Všichni zůstali jako opaření, dokud neviděli, jak se drobný Vasilij zvedá a kvapně opouští sál. Kdykoliv se Vasilij snažil zastrašovat svým jménem vedení školy nebo jednotlivé učitele, obdržel o tom jeho otec zprávu – škola od něj měla jasný pokyn, aby se k jeho dětem chovala stejně jako ke komukoliv jinému.

Zdá se, že pouze Světlana uměla plně docenit, jak silně se na tehdy jedenáctiletém Vasiliji podepsala sebevražda matky. Byla přesvědčená, že Nadin odchod z jejich životů bratra naprosto zničil. Ve třinácti začal pít a v opilosti často ventiloval svou zahořklost na sestře. Když jeho sprostá mluva a hrubé sexuální historky přesáhly únosnou mez, vystoupil na Světlaninu obranu její nevlastní bratr Jakov. Světlana později v několika rozhovorech prohlásila: „Bratr mi poskytl ranou sexuální výchovu nejsprostšího zrna.“¹⁹ Dál to nerozváděla, ale je zřejmé, že si od Vasilije držela bezpečný odstup. Teprve po jeho smrti prý zjistila, že ho měla ráda.

V roce 1937 Vasilije konečně přeložili na moskevskou zvláštní školu č. 2, kde dál zneužíval svého jména, odmítal dělat domácí úkoly, házel po třídě kuličky užmoulané z papíru, hvízdal, zpíval a svévolně opouštěl školní budovu. Vedení se však na rozdíl od Vasilijovy předchozí školy snažilo zametat jeho poklesky pod koberec, a dokonce mu umožnilo vynechat závěrečné zkoušky. Učители němčiny, který se mu pokusil dát nedostatečnou, bylo vyhrožováno propuštěním. Přestože rozhořčený Stalin nařídil, aby synovi vedli „tajnou žákovskou knížku“ s informacemi o jeho chování, představitelé školy nad ním dál drželi ochrannou ruku. S Vasilijovým jménem se pojí i jedna mnohem temnější historka. Podle ní „inicioval zatčení rodičů chlapce, který ho předčil v atletické soutěži“.²⁰

V roce 1938 byl sedmnáctiletý Vasilij přeložen na Kačinského vyšší vojenské letecké učiliště. Stalin doufal, že tam jeho syn získá tolik potřebnou disciplínu, avšak Vasilij si i na učilišti vymohl zvláštní výsady. Učil se využívat otcova jména, což mu nakonec přineslo zkázu.

Naproti tomu Světlana svědomitě nosila domů žákovskou knížku s výbornými známkami a pochvalami za dobré chování. Otec si žákovskou knížku během večere ve Žlutém paláci prohlédl a podepsal ji, jak se to od příkladných rodičů žádá. Dcera ho naplňovala pýchou. Byla to jeho hodná holčička. Její „nasáklost“ oficiální doktrínou jasně vyplývá ze slov, která jako žákyně třetí třídy napsala do pamětní knihy oslavující úspěchy ředitelky Niny Grozové: „Pod

Vaším vedením se naše škola vypracovala mezi nejlepší vzdělávací ústavy v Sovětském svazu.' Světlana Stalinová.²¹ Světlana se stala jedním z malých „bojovníků za komunismus“.

Stejně jako mnoho spolužáků zůstala i ona až do šestnácti let zánícenou pionýrkou, která bez přemýšlení přijímala stranickou ideologii. Když se po letech ohlédla nazpátek, samotnou ji šokovalo, že tato ideologie vyžadovala cenzuru veškerého soukromého myšlení a nakonec vedla k masové hypnóze milionů lidí. Označovala to za „mentalitu otroků“. Vasilij se s tímto systémem, který už ze své podstaty vybízel ke korupci, naučil cynicky manipulovat. Včas pochopil, že nejspolehlivější cestou, jak se prodrat vpřed, je zradit všechny ostatní.

Kapitola 4

Teror

Oslava Stalinových narozenin na dači Bližňaja 21. prosince 1934. *Horní řada zleva:* Anna Redensová, Dora Chazanová (manželka člena politbyra Andreje Andrejeva), Jekatěrina Vorošilovová (manželka sovětského vojenského činitele Klimenta Vorošilova). *Prostřední řada zleva:* Maria Svanidzeová, Maria Kaganovičová (manželka Lazara Kaganoviče, „Kremelského vlka“), Sašiko Svanidzeová, Stalin, Polina Molotovová (manželka Vjačeslava Molotova, Stalinova chráněnce), Kliment Vorošilov (pro Světlanu „strejda Vorošilov“). *Spodní řada zleva:* Anna Eliavová (manželka Georgeho Eliavy, významného gruzínského vědce), Žeňa Allilujevová (manželka Stalinova švagra) a Dmitrij Manuilskij (sovětský politik) s chotí.

Šestého prosince 1934, dva roky po matčině smrti, se osmiletá Světlana účastnila ve Sloupové síni pietního aktu za Sergeje Ki-rova. Ten patřil k jejím oblíbeným „strýčkům“, s nimiž si hrála na

paní domu. Jen pár dní předtím navštívil rozvětvený Stalinův klan v moskevském Malém divadle představení s názvem *Kocovina po hodech* a Stalin pak pozval všechny na večeři do Kunceva. Strejda Sergej jim totiž poslal z Leningradu *snětki* (korušky, drobné šedo-stříbrné rybky). A teď byl týž strejda Sergej mrtvý. „Nelíbila se mi ta věc, které říkali smrt. Děsila jsem se jí... Začala jsem mít strach z temných míst, temných pokojů a temných hlubin,“ svěřila se Světlana později kamarádce.¹

Prvního prosince v 16.30 byl Sergej Kirov, tajemník leningradského výboru KSSS, zavražděn na chodbě před svou pracovnou ve Smolném institutu, kde měla sídlo oblastní stranická organizace. Kirovův atentátník Leonid Nikolajev směle vkráčet do budovy a zastřelil ho. Podle prvních zpráv NKVD ho k tomu motivovala pomsta za Kirovovo cizoložství s jeho manželkou, avšak brzy bylo oznámeno, že Nikolajev byl členem kontrarevoluční teroristické organizace, jejímž cílem bylo svržení vlády. Na konci prosince byl Nikolajev spolu s dalšími čtrnácti obžalovanými odsouzen a popraven.

Kirovovi, Stalinovi, Allilujevovi a Svanidzeovi společně stáli v ponuré Sloupové síni. Takto popsala zmíněnou scénu Maria Svanidzeová ve svém soukromém deníku, který později zabavila tajná policie:

Síň byla jasně osvětlená a vyzdobená těžkými standartami sahajícími až do stropu... Uprostřed... stála... velmi prostá, rudou bavlněnou tkaninou vystlaná rakev... [Kirovův] obličej měl žlutozelenou barvu, ostrý nos, pevně semknuté rty a hluboké vrásky na čele a na tvářích; koutky úst byly prohnuté dolů na projev bolestného smutku. Od levého spánku k levé lícni kosti se mu táhla velká modřina od pádu. Kolem rakev ležela spousta věnců se stuhami popsanými názvy organizací.

V jedenáct hodin večer se dostavili nejvyšší představitelé a po nich Stalin.

Josif vychází po schodech k rakvi a s tváří ztrhanou zármutkem líbá mrtvého Sergeje Mironoviče na čelo. Drásá nám to duše, protože víme, jak blízko k sobě ti dva měli, a všichni přítomní v síni vzlykají. Přes vlastní pláč slyším vzlykání mužů kolem sebe.²

Maria zaznamenala, že okamžitě po přijetí zprávy o Kirovově úmrtí navštívil Nadin bratr Pavel Stalina na jeho dače. Stalin prý seděl s hlavou v dlaních a naříkal: „Teď už jsem úplný sirotek.“ Pavla to tak dojalo, že okamžitě ke švagrovi přiskočil, objal ho a dal mu polibek.

Stalin však ve skutečnosti na dače nebyl. Scéna s Pavlovým projevem něžnosti se pravděpodobně odehrála až o několik dní později. Namísto toho Stalin pobýval ve své kremelské pracovně. Když se k němu zpráva o atentátu v pět hodin odpoledne dostala, zatelefonoval mnohem méně dojatý na politbyro, spojil se se šéfem NKVD Genrichem Jagodou a nechal si vypravit noční vlak do Leningradu. Pravděpodobně ještě téže noci sepsal návrh zákona, v němž uložil „policii a soudům, aby bez otálení stíhaly případy terorismu, zamítaly odvolání a bezprostředně po usvědčení vykonávaly rozsudky smrti“.³ Díky takto zjednodušeným pravidlům mohlo to, co začalo jako vylučování kontrarevolucionářů ze strany, přerůst během následujících tří let v masový útisk obyvatelstva.

Někteří lidé se domnívali, že Kirova nechal zavraždit Stalin. Kirov byl příliš populární a přikláněl se ke zmírnění Stalinovy politiky rychlé industrializace. Tuto hypotézu podporuje jen málo důkazů, ale jisté je, že atentát na Kirova poskytl nezbytnou a důležitou záminku k pozdější „Velké čistce“, během níž byly v rámci „masových operací“ vyhlazeny statisíce lidí.

OGPU (tajná policie včleněná v roce 1934 do NKVD) už v té době díky politice kolektivizace a rozkulačování* svírala svými chapadly všechny úrovně společnosti a neúnavně hledala třídní nepřátele. Odposlechy, sledování, tlak na informátory, zavírání na samoty, doznání

* Rozkulačování: sovětská metoda politického útisku takzvaných bohatých sedláků, včetně jejich deportací a poprav.

vynucovaná mučením – to vše se stalo normou. Kompromitující informace mutovaly jako virus a jejich terčem se staly statisíce lidí.

V letech 1935 a 1936, kdy probíhalo hromadné zatýkání, zavládla v zemi kolektivní hysterie. Na vrcholu Velké čistky, během „pouhých sedmnácti měsíců v letech 1937 a 1938, bylo zatčeno 1,7 milionu lidí, více než 700 000 z nich zastřeleno a dalších 300 000 až 400 000 posláno za trest do vyhnanství na Sibiř, do Kazachstánu a na další odlehlá místa“. Do roku 1938 se počet vězňů v gulagu rozrostl v důsledku represí NKVD na dva miliony osob.⁴

Jedenáctiletá Světlana tomu sice nemohla rozumět, avšak i ona začala po návratu z prázdninového pobytu v Soči koncem léta 1937 na vlastní kůži pociťovat dopad této nové atmosféry teroru. Carolina Tilová, německá hospodyně, která rodině sloužila deset let, byla propuštěna coby nespolehlivá osoba.⁵ Na její místo nastoupila poručice Alexandra Nakašidzeová, která od základu přeorganizovala Světlanin pokoj, nechala z něj odnést veškerý nábytek, jenž kdysi patřil Světlanině matce, a vyklidila prádelník, v němž měla Světlana vzpomínky na dětství. Zmizelo i těch několik málo drahocenných věcí, které ji spojovaly s matkou – smaltovaná skříňka s draky, sklenička, několik šálků. Když si Světlana stěžovala na jejich ztrátu chůvě, dostalo se jí odpovědi, že se s tím nedá nic dělat – všechno prý teď náleží státu.⁶

Nakašidzeová pracovala pro státní bezpečnost NKVD. Nebylo jí ještě ani třicet let a pro práci hospodyně se nehodila, avšak jejím úkolem nebyla starost o domácnost. Měla proniknout do blízkosti Světlany a jejího bratra Vasilije a udržovat si přehled o jejich kamarádech a známých.

Na podzim 1937 přidělili Světlaně osobního strážce jménem Ivan Krivenko – zatrpklého, nezdravě bledého muže, který se jí od začátku nelíbil. Doprovázel ji všude: do školy, do divadla, na hodiny hudby. Jednou ho přistihla, jak jí prohrabává aktovku a čte její deníček.

Také ve škole pro ni začal nový režim. Nesměla používat společnou šatnu a kabát si věšela v malé místnosti vedle sborovny. Se spolužáky

nesměla ani obědovat. Oběd dostávala z domova a jedla ho za dohledu důstojníka NKVD v rohu jídelny odděleném plentou. Uvádělo ji to do rozpaků, takže se neustále červenala.

A pak tu byly potíže s Mišou, jedním z jejích největších kamarádů. Miša měl stejné zrzavé vlasy a pihy jako Světlana a byl to vášnivý čtenář, kterého Světlana znala od osmi let. Oba s radostí šmejdili ve velkých knihovnách rodičů a bavili se o knihách, které tam našli. V jedenácti letech je spojovala vášeň pro Maupassanta a oba byli uchvácení Julesem Vernem a indiánskými příběhy amerického spisovatele Jamese Fenimorea Coopera. Ve škole si posílali zamilované vzkazy na kusu pijáku a téměř každý den si telefonovali. Jenže pak Mišovy rodiče, kteří pracovali pro státní nakladatelství, zatkla policie. Světlanina vychovatelka odnesla jejich nevinné milostné vzkazy řediteli školy a trvala na tom, aby Mišu přeložili do jiné třídy. Vzhledem ke svým „nespolehlivým“ rodičům měl podle ní na Světlanu nebezpečný vliv, takže se jejich přátelství musela učinit přítrž. Oba se znovu setkali až v devatenácti letech.⁷

Už od prvních revolučních dnů udržovala bolševická ideologie tradici označování „nepřátel lidu“ a „protisovětských živlů“. Zinscenované procesy a vyrábění důkazů se po občanské válce staly běžnou věcí. Lidé byli zpracovávaní tak, aby věřili ve spiknutí proti velkému sovětskému experimentu. Po prvních dvou velkých vykonstruovaných procesech, které nechal Stalin zorganizovat v srpnu 1936 a lednu 1937, vesměs proti členům staré gardy bolševické strany, si Světlanina teta Maria Svanidzeová zapsala do tajného deníku:

17. březen 1937:

Má duše plane hněvem a nenávistí, jejich smrt mě neuspokojuje. Za všechny své věrolomné činy by měli být mučeni, upáleni zaživa. Zaprodali vlast, parazitovali na straně. A bylo jich tolik! Chtěli zničit naši společnost, chtěli zničit všechna revoluční vítězství, pozabíjet nám manžely, syny...

Nekonečné ztráty lidí s velkým jménem, kteří byli léta našimi hrdiny, vykonávali významné funkce, věřilo se jim a získali

mnoho ocenění – a pak se z nich vyklubali naši nepřátelé, zrádci lidu, podplacení a koupení lidé... Jak nám tohle všechno mohlo uniknout?⁸

Maria Svanidzeová věřila v jejich vinu až do chvíle, kdy sama neušla zatčení.

Jednadvacátého prosince se Maria a Alexandr Svanidzeovi stali prvními členy Světlaniny rodiny, které sebrala NKVD.

Podle Anastase Mikojana byl Alexandr Svanidze něčím jako Stalinovým bratrem. V roce 1937 působil jako místopředseda představenstva Státní banky SSSR a v Německu vykonával řadu let citlivou práci pro Stalina. Ten však v dubnu nařídil Nikolaji Ježovovi, novému šéfovi NKVD (bývalý komisař Genrich Jagoda čekal v cele na popravu), aby zahájil ve státní bance čistku.

Pavel a Žeňa Allilujevovi právě pořádali ve svém bytě uvítací oslavu. Akce měla slavnostní a vytříbený ráz. Maria s Alexandrem se jí také zúčastnili a pak se vrátili do své rezidence. Někdy po půlnoci zazvonil u Pavla s Žeňou syn Svanidzeových Džoník, který dostal jméno podle Johna Reeda, slavného amerického spisovatele a autora knihy *Deset dní, které otřáslý světem*. „Mámu s tátou zatkli,“ naříkal. „Odvezli ji rovnou v těch jejích nádherných šatech.“⁹ Zatčena byla i Alexandrova sestra Mariko a Mariin bratr. Zanedlouho zmizel také samotný Džoník, Světlanin dávný kamarád ze Zubalova.

Pro Světlanu bylo nemyslitelné, že by strejda Aljoša s tetou Marií mohli být „nepřáteli lidu“. Věřila, že se stali „oběťmi nějakého strašného nedorozumění, které ,ani sám táta‘ nedokáže vysvětlit.“¹⁰ Všichni příbuzní byli zděšení a snažili se přes Světlanu posílat Stalinovi vzkazy. Když je Světlana tlumočila otci, odvětil jí: „Proč všechno opakuješ jako prázdný sud?“ A nařídil jí, aby přestala „dělat druhým advokátku“.

Alexandr Allilujev, syn Pavla a Ženi, vypráví historku, jak se Marii Svanidzeové podařilo propašovat z vězení dopis adresovaný jeho matce. Dopis byl napsaný na košili: „Žeňo, neumíš si představit, co se tu děje. Jsem si jistá, že Stalin o tom neví. Žádám tě o laskavost.

Pověz mu to, prosím.“ Žeňa Mariin dopis přepsala na stroji, a aniž o něm řekla manželovi, odnesla ho Stalinovi. Vůdcova odpověď byla chladná a odměřená: „Žeňo, žádám tě, abys už za mnou s takovým dopisem nikdy nechodila.“

Toho léta strýc Pavel často navštěvoval kremelský byt v naději, že se bude moci za Svanidzeovy přimluvit. Zkormoučeně seděl ve Světlanině nebo Vasilijově pokoji, těžce oddechoval a čekal na Stalina. Alexandr popsal marnost jeho počínání: „Jakkoliv to zní děsivě, lidé se dělili do kategorií. A za ty, pro které Stalin osobně nařídil zvláštní opatření, se orodovat nedalo.“¹¹

Netrvalo dlouho a čistka začala i v armádě. Pavel byl zástupcem velitele obrněné tankové divize. Když se 1. listopadu vrátil z dovo-
lené v Soči a vstoupil do své kanceláře, zjistil, že většina jeho kolegů z tankové divize byla zatčena. Přímo na místě dostal infarkt.

Rodina Allilujevových-Redensových v roce 1937. *Zadní řada zleva:* Pavel Allilujev (Světlanin strýc z matčiny strany), Taťana Moskalieva (chůva), Stanislav Redens (Stalinův švagr) se synem Vladimírem v náručí, Stanislavova manželka Anna Allilujevová-Redensová. *Vpředu zleva:* Světlanini bratřenci z matčiny strany Sergej (syn Pavla Allilujeva) a Leonid (syn Stanislava Redense).

NKVD zatelefonovala jeho manželce Ženě s dotazem, co dnes dala manželovi k snídani. Když Žeňa dorazila do nemocnice, byl už Pavel mrtvý. Za zděšeného přihlížení přítomných strhala manželovi šaty. Hledala střelné rány. Manžel ji totiž před časem varoval: „Jestli si pro mě přijdou, zastřelím se.“¹²

Pavel v minulosti několik infarktů prodělal. Byla to tedy *přirozená* smrt, můžeme-li označit za přirozené, když člověk podlehne zdrcujícím tlakům oné brutální doby. V pohřebním průvodu se Pavlovo tělo vezlo na lafetě a zástup smutečních hostů ho doprovodil až na Novoděvičí hřbitov. Stalin sice Ženě zatelefonoval a vyjádřil jí soustrast, avšak pohřbu se osobně nezúčastnil s odůvodněním, že by tam na něj někdo mohl snadno spáchat atentát. Pavlův syn Alexandr později vyjádřil přesvědčení, že to „byla pohodlná výmluva“.

Ostatní rodinní příslušníci se snažili Stalina přesvědčit, aby své příbuzné chránil. Dědeček Sergej čekal na gauči kremelského bytu několik hodin, než Stalin nad ránem dorazil a odbyl svého starého ochránce tím, že si z něj začal tropit šprýmy. „Takže jsi mě přišel navštívit. Vida vida,“ zopakoval Stalin táž slova, která odjakživa používal dědeček Sergej.¹³

Babička Olga na svého zetě zuřila: „Nic se nestane bez jeho vědomí.“ Olga měla samozřejmě pravdu: Stalin o všem věděl. Na dače v Kuncevu nebo na zahradě v Soči trávil celé hodiny na terase, kde s modrým perem v ruce studoval předložené dokumenty. Šéf NKVD Ježov mu poskytl 383 „alb“ se jmény 44 000 navrhovaných obětí. Stalin jednotlivá jména buďto přeškrtl, a odsoudil tak dotyčné lidi k záhubě, anebo odřádkoval ty, kteří měli být ušetřeni. Pro *voždě* to musel být nesmírně náročný úkol, ale on si na něj přesto našel čas.¹⁴

Krátce po Pavlově smrti byl zatčen Stanislav Redens, manžel Nadinny sestry Anny. Devatenáctého listopadu se vrátil z Kazachstánu, kde působil jako lidový komisař pro vnitřní záležitosti. Světlana ho znala jako temperamentního muže kypícího životem, který je laskavý k dětem. O jeho veřejné činnosti neměla tušení. Jako šéf OGPU na Ukrajině se Redens ve 30. letech podílel na čistkách, avšak dnes – už jako vysoký představitel NKVD – se on sám stal kořistí. Policie ho

zatkla 22. listopadu. Stejně jako statisíce jiných lidí padl také Redens za oběť násilí, na němž se kdysi podílel.

Zřejmě sám Stalin poté zorganizoval návštěvu tety Anny v Lefortovské věznici. Anna manželovi tlumočila Stalinovu osobní záruku svobody a bezpečí pro jejich děti, avšak jen v případě, že se Stanislav přizná ke kontrarevolučním zločinům. Stanislav poslal Annu pryč s tvrzením, že žádnému Stalinovu slibu už se nedá věřit. Dvanáctého února 1940 Stalin schválil švagrovu popravu.¹⁵

Anně ani jejím dětem se nic nestalo. Anna si dokonce směla ponechat byt ve vládním objektu, kterému se neoficiálně říkalo Dům na nábrežích; pro manželku potupeného činitele to byl neobvyklý ústupek. Anna a její děti sice dostaly zákaz navštěvovat v Kremlu Světlanu s Vasilijem, avšak v Zubalovu se s nimi stykat směly.

V roce 1939 se NKVD pokusila zbavit i Světlaniny chůvy. Agenti Stalinovi ohlásili, že Alexandra Andrejevna byla před revolucí provdaná za úředníka carské policie, a je tudíž „nedůvěryhodná“. Když se o „spiknutí“ proti své chůvě doslechla Světlana, začala hystericky křičet a prosila otce, aby zasáhl. Téměř ji šokovalo, když se Stalin rozcílil a odvolal tajnou policii. „Otec nesnesl slzy,“ uvedla později Světlana. Měla se vyjádřit přesněji: možná Stalin nesnesl slzy jen u své dcery.¹⁶

Jednoho dne v roce 1940 si Světlana ve škole všimla, že její kamarádka Galja pláče. Když se jí zeptala, co se děje, Galja jí prozradila, že jí včera v noci zatkli tatínka. Maminka přitom Galju požádala, ať předá Světlaně dopis pro Stalina. Toho dne u večere tedy Světlana skutečně dopis předala a za přítomnosti otcových kolegů z politbyra ho snažně poprosila, ať něco podnikne. Stalin se rozzlobil a odpověděl: „NKVD se nikdy nemýlí.“ Světlana se rozplakala a řekla: „Ale já mám Galju ráda.“ Na což Stalin stroze odvětil: „Někdy člověk musí jít i proti těm, které má rád.“¹⁷

Prodiskutoval daný případ se svými kolegy, mezi nimiž nechyběl ani Molotov, a pak Světlanu dlouze peskoval: varoval ji, že už nikdy nesmí dělat „poslíčka“ prosebných dopisů od kamarádů ze školy. Světlanina žádost však zabrala. Galjin otec byl za pár dní propuštěn

z vězení a vrátil se domů. Od té chvíle nicméně Světlana chápala jedno: „Lidský život závisí výhradně na slovu mého otce.“¹⁸

Atmosféra strachu zavládla i ve vzorové škole č. 25, kde probíhala propagandistická kampaň za „ostrážitost“. Objevovala se varování před protisovětskými špiony, agitátoři psali neviditelným inkoustem, předávali si tajné vzkazy a poté je pálili.

Uvěznění nebo zastřelení zřejmě nepotkalo žádného Světlani-
na učitele, ovšem rodiče některých jejích spolužáků takové štěstí
neměli. Dokud však alespoň jeden z rodičů zůstával na svobodě,
směly děti chodit do zdejší školy dál. Byla to nesmírně matoucí
a těžko pochopitelná situace. Jeden žák vysvětlil zatčení svého otce
slovy: „Věřím v tatínkovu nevinu, jenže bezpečnostní orgány nedělají
chyby. Takže ho někdo musel podvést a udělat z něj nástroj našich
nepřátel.“¹⁹

Většinou se však o těchto věcech nemluvalo. Světlana popsala
zmíněné období následovně: „Jako by nás všechny postihlo nějaké
neštěstí.“²⁰ Děti se dál co nejsvědomitěji učily, ale Světlana vždycky
poznala, že někomu zatkli rodiče. Ředitel školy pak dostal příkaz
odvést dotyčné dítě z učebny, protože by mohlo být pod nebezpeč-
ným vlivem „nespolehlivých živlů“.

Čtrnáctiletá Světlana se v těchto tragédiích samozřejmě nedokázala
orientovat o nic lépe než kdokoliv jiný. V dospělosti to vysvětlovala
takto: „Muselo uplynout mnoho let, než se všechno, co se odehrálo
nejen v mé rodině, ale i v celé zemi, mohlo v mé mysli přiřadit ke
jménu mého otce – než jsem si uvědomila, že tohle všechno měl na
svědomí on.“²¹ Její slova „přiřadit se v mysli“ jako by byla zatížena
hrůzou z tohoto poznání.

O příbuzných, kteří neušli záhubě, však dokázala psát s neskrýva-
nou nostalgií. „Tvořili kruh, jenž se vytvořil kolem mé matky a krát-
ce po její smrti opět zanikl – zpočátku ne příliš rychle, ale nakonec
neodvratně.“²² Světlana postupně dospěla k názoru, že kdyby její
matka žila, nedokázala by se s pozdějšími událostmi smířit. V nej-
temnějších okamžicích svého života byla Světlana přesvědčená, že
i Naďa by se zákonitě stala otcovou obětí.

Malá Světlana sedí na klíně Lavrentije Beriji, nechvalně proslulého Stalinova šéfa NKVD, zatímco v pozadí pracuje její otec.
Snímek byl pořízen v roce 1935 nebo 1936.

V té době se Stalin pravděpodobně ještě výslovně nezaměřoval na členy své rodiny; pouze je odmítal zachraňovat. Měli prostě tu smůlu, že se pohybovali v mocenských kruzích, které se překrývaly s okruhem osob určených k likvidaci. Hráli hru o moc a privilegia a prohráli. Přitom Stalinovi poskytli elegantní alibi: mohl popřít, že v čele čistek stojí on. Mohl kdykoliv prohlásit: „To já ne. Vždyť to zasahuje i moji rodinu.“

Jedním z nástrojů jakékoliv diktatury je pseudolegálnost soudního systému, v němž se páchají i ty nejabsurdnější zločiny. Po zatčení Marie a Alexandra Svanidzeových v prosinci 1937 zahájila NKVD rozsáhlé „vyšetřování“, které trvalo tři a půl roku. A. S. Svanidze byl obžalován z „aktivního působení v nacionalistické skupině v Gruzii“, z „organizování protisovětské pravice“ a z „úkladu o život L. Beriji“ a 23. ledna 1941 byl na základě Berijova osobního rozkazu zastřelen.